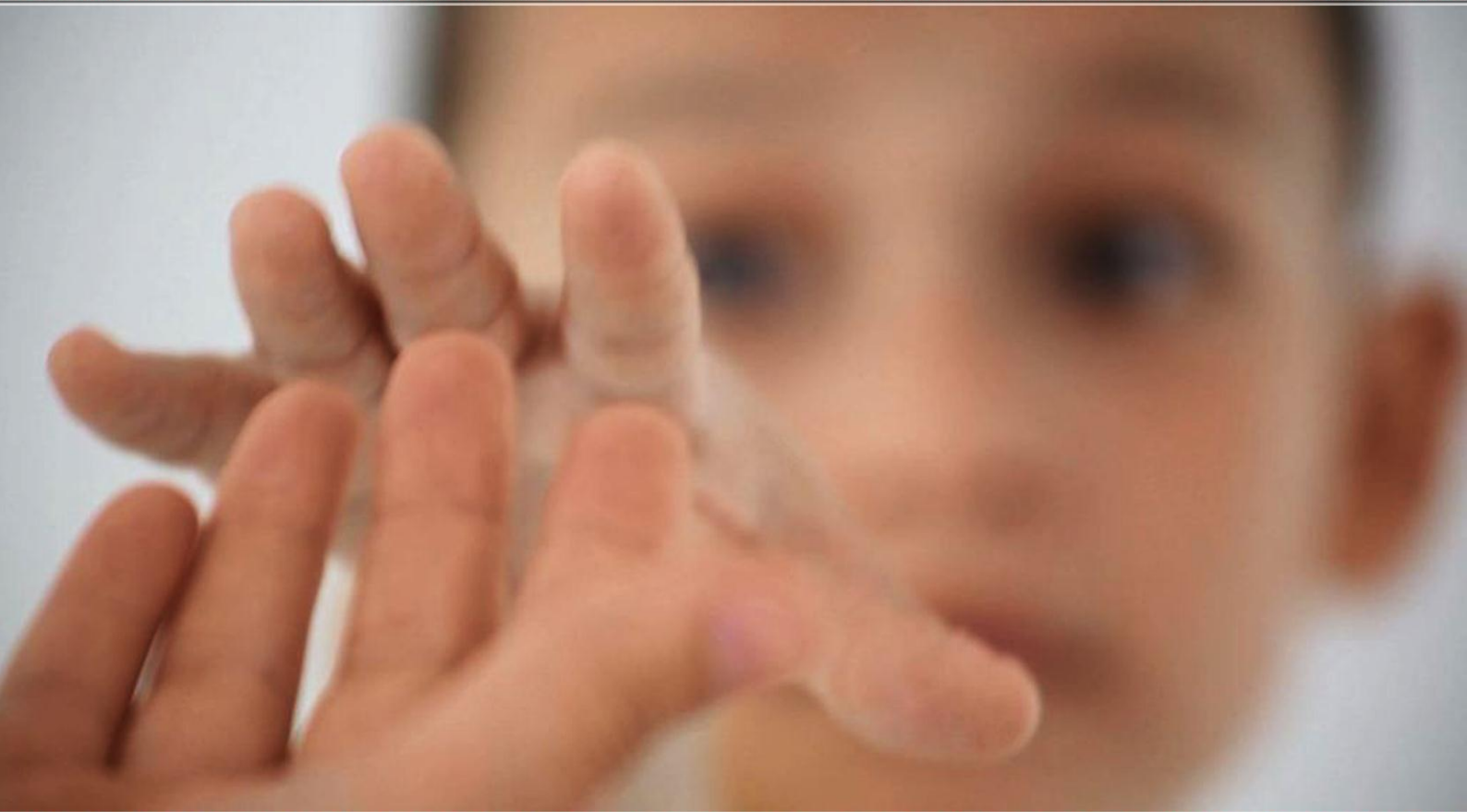

Департамент освіти і науки Сумської обласної державної адміністрації
Сумський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти

**НА ДОПОМОГУ ПЕДАГОГУ
ІНКЛЮЗИВНОГО
ЗАГАЛЬНООСВІТНЬОГО
НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ**

Суми - 2015

Рекомендовано Вченою радою Сумського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти (протокол № 12 від 04.06.2015)

Укладачі:

Л.О.Прядко кандидат педагогічних наук, доцент кафедри андрагогіки та корекційної освіти, завідувач лабораторії інклюзивного та інтегрованого навчання Сумського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти

О.О. Фурман методист з інклюзивного навчання Сумського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти

Рецензенти:

Н.Н. Чайченко д.пед.н., професор, завідувач кафедри андрагогіки та корекційної освіти Сумського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти

О.В. Колишкін к.пед.н., доцент кафедри корекційної та інклюзивної освіти Сумського державного університету ім. А.С.Макаренка

На допомогу педагогу загальноосвітнього навчального закладу / Укл.: Л.О. Прядко, О.О. Фурман / Методичний посібник. – Суми: РВВ СОІППО. – 2015. – 52 с.

У методичному посібнику «На допомогу педагогу інклюзивного загальноосвітнього навчального закладу» висвітлено основні питання реалізації інклюзивного навчання, що стосуються специфіки навчання дітей з особливими освітніми потребами та вимог до ведення документації.

Основну увагу приділено наданню практичних порад щодо складання індивідуальної програми розвитку, написанню психолого-педагогічної характеристики та складання портфоліо на учня з особливими освітніми потребами.

Методичний посібник допоможе вдосконалити роботу педагогів інклюзивного загальноосвітнього навчального закладу.

Методичний посібник призначений для практичного використання педагогічними працівниками загальноосвітніх навчальних закладів.

ЗМІСТ

Вступ	3
Розділ 1. Специфіка навчання дітей з особливими освітніми потребами	5
1.1 Корекційна спрямованість навчання дітей з особливими освітніми потребами.....	5
1.2 Використання комп'ютерних технологій при роботі з дітьми з інтелектуальними вадами.....	8
1.3. Загальні критерії оцінювання навчальних досягнень учнів з особливими освітніми потребами.....	10
1.4. Оцінювання навчальних досягнень учнів із затримкою психічного розвитку та розумовою відсталістю.....	15
Розділ 2. Методичні рекомендації щодо реалізації інклюзивного навчання учнів з ООП	22
2.1. Складання індивідуальної програми розвитку на учня з особливими освітніми потребами.....	22
2.2. Роль учителя-дефектолога (корекційного педагога) та асистента вчителя в загальноосвітньому навчальному закладі.....	27
2.3. Параметри вивчення якості уроку в класах з інклюзивним навчанням.....	31
2.4. Написання психолого-педагогічної характеристики на учня з особливими освітніми потребами	33
2.5. Складання портфоліо на учня з особливими освітніми потребами.....	36
Висновки	39
Список використаних джерел	40
Додатки	42

ВСТУП

«Не знаю» для науки – первинний хаос, поява нових думок, щоразу ближчих до істини. «Не знаю» для розуму, недосконалого в науковому мисленні, – болісна порожнеча. Я хочу, щоб навчилися розуміти і любити чудове, повне життя і яскравих несподіванок творче «не знаю» сучасної науки про дитину.

Януш Корчак

Навчання і виховання дитини з нормативним розвитком – це наука, в якій є місце і «первинному хаосу», і «болісній порожнечі», але також і життю, повному творчості та «яскравих несподіванок». Навчання і виховання дитини з особливими освітніми потребами (далі – ООП) – це наука ще важча, де, можливо, для «первинного хаосу», «болісної порожнечі» і творчого «не знаю» місця ще більше, але для педагога з великою любов'ю до дітей ця праця ніколи не буде позбавлена чудових моментів і «яскравих несподіванок».

Втілення в життя ідей інклюзії, зміна освітнього процесу відповідно до її принципів – завдання складне для усіх, хто включений у цей процес. Ідея інклюзії вимагає від педагогів не лише «включити» учня з ООП у навчально-виховний процес загальноосвітньої школи, але і самим «включитися» у процес взаємодії з іншими, у процес командної співпраці. Самим педагогам необхідно навчитися бути відкритими на нові ідеї, бачити необхідність змінюватися самим, уміти прийняти відмінності та особливості інших людей.

Реалізація інклюзивної практики в освіті серед іншого порушує ще одну проблему: яка саме основна мета сучасної освіти для дітей взагалі і для дітей з ООП зокрема: академічні знання, максимальна реалізація здібностей та талантів чи соціалізація й адаптація до життя у суспільстві?

Один із педагогів так описав своє розуміння суті інклюзивного навчання: «Реальна інклюзія – це ідеологія розвернення суспільства до людини, а це потужні системні зміни. У дійсності й діти різні, і педагоги... хтось ліворуку дитину вважає не такою, як усі, а хтось навчає дитину з ДЦП і отримує задоволення від результату. Зробити поворот від системи до конкретної долі нелегко.»

Посібник складається з двох розділів, які висвітлюють основні питання реалізації інклюзивного навчання, та вимоги до ведення документації.

У першому розділі «Специфіка навчання дітей з особливими освітніми потребами» висвітлено питання корекційної спрямованості навчання дітей з особливими освітніми потребами, особливості використання комп'ютерних технологій при роботі з дітьми з інтелектуальними вадами та критерії оцінювання навчальних досягнень учнів зазначених категорій.

У другому розділі «Методичні рекомендації щодо реалізації інклюзивного навчання» надані поради щодо складання індивідуальної програми розвитку,

портфоліо та написання психолого-педагогічної характеристики на учня з особливими освітніми потребами.

У додатках подано документи, вимоги яких варто, по можливості, (адже документи написані для спеціальних загальноосвітніх навчальних закладів) врахувати, організовуючи навчально-виховний процес для дітей з психофізичними вадами в загальноосвітній школі.

Сподіваємося, що цей методичний посібник допоможе Вам, шановні педагоги інклюзивних навчальних закладів, дещо полегшити вашу нелегку працю по втіленню в життя ідей інклюзивного навчання.

Укладачі висловлюють щире подяку педагогічним працівникам інклюзивних навчальних закладів за їх нелегку працю. Видатний німецький поет і драматург Йоганн-Фрідріх Шиллер стверджував, що щастя саме відшукає вас, якщо ви оберете роботу, в яку потім вкладете душу. Бажаємо, аби Ваша щоденна праця давала Вам відчуття радості!

З повагою Любов Прядко та Олена Фурман

РОЗДІЛ 1

СПЕЦИФІКА НАВЧАННЯ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ

1.1. Корекційна спрямованість навчання дітей з особливими освітніми потребами

Зміст корекційно-розвивальної роботи визначається з урахуванням особливостей розвитку дітей з особливими освітніми потребами, мети, завдань та напрямів такої роботи.

Корекційно-розвивальна робота спрямована на:

- розвиток зорового або слухового сприймання, мовлення, пізнавальної діяльності, психофізичний, соціально-комунікативний розвиток дітей з особливими потребами, формування в них навичок просторового, соціально-побутового орієнтування тощо;
- розвиток навичок саморегуляції та саморозвитку дітей шляхом взаємодії з навколишнім природним середовищем з урахуванням наявних знань, умінь і навичок комунікативної діяльності і творчості;
- формування компенсаторних способів діяльності як важливої умови підготовки дітей з особливими освітніми потребами до навчання у загальноосвітній школі;
- створення умов для соціальної реабілітації та інтеграції дітей з особливими освітніми потребами, розвиток їх самостійності та життєво важливих компетенцій».

Корекційний компонент інклюзивної освіти має забезпечуватись кількома шляхами:

- реалізація корекційних цілей у процесі навчання і виховання дітей (на уроках, під час виконання домашньої навчальної роботи, на виховних заходах);
- проведення корекційно-розвиткових занять спеціалістами;
- виконання батьками вимог і рекомендацій фахівців щодо корекційного впливу на дитину.

При планування роботи з дітьми з ООП необхідно пам'ятати, що разом зі специфічними труднощами розвитку для всіх категорій дітей з особливостями психофізичного розвитку властиві такі проблеми:

- соціальна дезадаптованість дитини;
- уповільнене й обмежене сприймання;
- недоліки розвитку моторики;
- вади мовленнєвого розвитку;
- недоліки розвитку розумової діяльності;
- недостатня, у порівнянні зі звичайними дітьми, пізнавальна активність;

– прогалини у знаннях та уявленнях про навколишній світ, міжособистісні стосунки;

– недоліки у розвитку особистості (невпевненість у собі, залежність від оточуючих, низька комунікабельність, егоїзм, песимізм, занижена або завищена самооцінка, невміння керувати власною поведінкою).

Вище означені недоліки можуть проявлятися у дітей неоднаковою мірою, у різних комбінаціях і вимагають внесення певних коректив у навчально-виховний процес та режим дня, що обов'язково відображається у Індивідуальній програмі розвитку.

Водночас варто враховувати і педагогічні фактори, які у стандартних умовах загальноосвітніх шкіл можуть призвести до шкільної дезадаптації учнів з ООП:

1) невідповідність шкільного режиму і санітарно-гігієнічних умов навчання психофізіологічним особливостям дітей з особливостями психофізичного розвитку (далі – ОПФР);

2) невідповідність темпу навчальної роботи на уроці навчальним можливостям дітей;

3) переважання негативних оціночних стимулів;

4) непорозуміння і конфліктні ситуації в сім'ї внаслідок шкільних проблем у дитини.

Наголосимо на тому, що окрема корекційна програма не складається. Крім додаткових корекційно-розвиткових занять, корекційну спрямованість повинно мати і саме навчання: у навчальній програмі передбачається, які корекційні цілі будуть реалізовуватись під час засвоєння тієї чи іншої теми. Це відображено і спеціальною структурою навчальних програм для дітей з особливостями психофізичного розвитку.

Плануючи уроки, розробляючи їх конспекти, вчитель чітко визначає корекційну мету кожного уроку для учнів, обумовлюючи її дидактичними завданнями уроку, характером навчального матеріалу, типологічними та індивідуальними особливостями учнів з ОПФР в інклюзивному класі. Зазначимо, що окремий конспект уроку для інклюзованого учня не пишеться. Учитель складає загальний конспект уроку плануючи, у які види навчальної діяльності він залучатиме дитину разом з іншими, а на яких етапах уроку учень виконуватиме індивідуальні завдання, завдання менші за обсягом чи складністю. Для їх відображення учитель може відвести горизонтальну лінію у загальному конспекті, наприклад, (з конспекту уроку з української мови для 6-го класу на тему: «Числівник»):

Для всього класу	Для учня з ООП
Подані на дошці числа записати словами. Пояснити правопис. 15, 16, 50, 60, 70, 80, 500, 700	Завдання: на місці крапок (де треба) поставити м'який знак. П'ятн...надцять, шістнадцят..., п'ят...сот, шіст...десять, сімдесят..., вісімдесят..., п'ят...сот, сімсот... .

Як саме виглядатиме конспект уроку, учитель вирішує сам, адже єдиних вимог до написання конспекту уроку в інклюзивному класі немає.

Специфіка педагогічного процесу для учнів з порушеннями психофізичного розвитку полягає також у використанні спеціальних *засобів корекції* з урахуванням конкретної категорії порушення.

Адаптація змісту освіти до пізнавальних можливостей учнів

Для дітей з вадами інтелекту така адаптація, зокрема, полягає у зменшенні обсягу та спрощенні характеру матеріалу; для глухих дітей – у вилученні складного вербального матеріалу тощо. Усі адаптації відзначаються в Індивідуальній програмі розвитку учня.

Наочність навчання

З урахуванням специфіки порушення добираються види наочності. Наприклад, для дітей зі зниженим зором словесно-наочні посібники друкуються більшим шрифтом, для дітей з вадами інтелекту наочність має бути конкретною, без абстрактних зображень і деталей, що відволікають від сприймання головного.

Уповільненість процесу навчання

Повідомлення інформації для дітей з вадами інтелекту, мовлення, слуху здійснюється дещо повільніше з урахуванням уповільненості сприймання вербальної інформації. Для дітей з порушеннями пізнавальної діяльності надається більше часу для обдумування відповіді, а для дітей з вадами зору – для запису.

Повторюваність у навчанні та вихованні

Через обмеженість або недосконалість сприймання є необхідність повторювати навчальні відомості. Проте цей засіб не означає механічного декілька разового повторення одного й того ж матеріалу. Навпаки, слід використовувати варіативність повторення для заповнення прогалин у сприйманні.

Оптимізація темпу роботи та динаміки втомлюваності

Цей засіб спрямовується на активізацію пізнавальної діяльності учнів, підтримку їхньої працездатності й передбачає, зокрема:

- переключення учнів на різні види діяльності з метою запобігання втомі;
- використання у процесі викладу матеріалу цікавих фактів, прикладів, деталей;
- емоційність викладу;
- організація хвилин відпочинку на уроці;
- створення ситуацій успіху.

Включення учня в діяльність, спрямовану на подолання труднощів і перешкод

Свідоме засвоєння знань можливе лише за умови активної діяльності учня на уроці, а самостійності діти набудуть, вправляючись у практичній діяльності. Таке вправляння має передбачати не лише репродуктивні завдання, а й проблемні, творчі, у процесі яких діти долатимуть труднощі, міркуватимуть, пропонуватимуть власні

шляхи й способи дій. Така діяльність збільшить зону найближчого розвитку дітей, що й відповідає принципу корекційної спрямованості навчання.

Дотримання охоронного педагогічного режиму

Режим дня має враховувати підвищену втомлюваність дітей з ОПФР, швидку виснажливність центральної нервової системи, схильність до патологічних реакцій на надмірне навантаження. В Індивідуальній програмі розвитку зазначаються потреби дитини, через які можуть бути внесені певні корективи у режим дня: розклад уроків, додатковий відпочинок, обмеження у позакласних заходах.

Позитивні емоції педагога як засіб стимулювання дітей до діяльності й спілкування

Частина учнів з ОПФР через негативні соціальні фактори є пасивними, не вірять у свої можливості, тому оптимістична налаштованість педагога, його позитивний емоційний стан слугують суттєвим стимулом активізації учнів, їхнього розвитку.

Стимулююча функція педагогічної оцінки

З метою стимулювання навчальної діяльності дітей, побудови і регулювання стосунків з ними в інклюзивному класі слід враховувати, що підвищена залежність самопочуття, психічного тону і працездатності дітей з ОПФР від зовнішніх умов висувають і специфічні вимоги до оцінювання. Специфіка полягає у зменшенні кількісної ролі оцінки, використанні її якісного потенціалу. На відміну від загальноприйнятих підходів до оцінки, яка виставляється на підставі порівняння результатів роботи учня і нормативних вимог, у корекційно-педагогічній діяльності оцінюються сьогоднішні досягнення учня порівняно до вчорашніх. Здійснюється це дуже індивідуально, з урахуванням реальних навчальних можливостей дитини, рівня її досягнень у кожній конкретній галузі, міри старанності, наполегливості, праці, вкладеної у досягнення.

1.2 Використання комп'ютерних технологій при роботі з дітьми з інтелектуальними вадами

Основна ідея використання комп'ютерної техніки полягає у тому, що комп'ютер має бути не об'єктом вивчення, а засобом, за допомогою якого дитина зможе заповнити прогалини знань з того чи іншого предмету.

Вдало дібрані комп'ютерні програми забезпечують розвиток здібностей дітей, їх інтересів, вмінь, навичок і потребують певного рівня пізнавальної активності.

Під час використання комп'ютера на уроці слід враховувати особливості психіки дітей з вадами інтелекту, передусім ті, які можуть ускладнювати роботу з технікою. Це, зокрема:

- підвищена втомлюваність,
- розсіяна увага,
- сповільнений темп сприймання,

– тривале входження в процес роботи.

Інтерес до комп'ютера підвищує працездатність, зосереджує увагу і дещо збільшує темп роботи.

У дітей з вадами інтелекту з великими труднощами виробляються нові умовні зв'язки, а з'явившись, вони стають нестійкими та недиференційованими. Можливість прикладного комп'ютерного середовища демонструвати різні складні явища дає змогу зробити ці зв'язки стійкішими.

Характерною особливістю розумово відсталих учнів є: бідність уявлень; дітям дуже важко перенести нові знання в нову ситуацію, оскільки вони користуються схемою раніше засвоєних знань. Комп'ютерна програма надає велику можливість моделювання різних ситуацій, що значно збагачує досвід дітей.

Загальний недорозвиток мовлення, некритичність мислення, слабкість самоконтролю, невпевненість у своїх діях призводять до частого звертання за допомогою до вчителя, який часто фізично не встигає приділити достатню увагу кожному учневі. Комп'ютерна програма з героєм-помічником дозволяє подолати цю проблему. Комп'ютерний герой – це цікавий співрозмовник, який в разі труднощів приходиться на допомогу дитині, підказує та пояснює матеріал.

Комп'ютер та комп'ютерну програму в тій чи іншій мірі можна використовувати на будь-якому етапі уроку в залежності від дидактичної мети. На етапі повторення та перевірки наявних знань учнів комп'ютерну програму можна використовувати у вигляді нескладних тестових завдань. При цьому особливості психіки розумово відсталих дітей треба враховувати так: питання не повинні бути двозначними; кількість варіантів відповідей повинна бути мінімальною, а самі відповіді мають носити чітко визначений характер.

На етапі пояснення нового матеріалу можливість комп'ютера моделювати різні складні явища може стати незамінною. Використовуючи відповідну програму вчитель може не тільки розповісти, а й продемонструвати учням у дії того чи іншого явища або властивість предмету, які за реальних умов відтворити дуже важко. На етапі узагальнення та закріплення знань можна використовувати комп'ютерну програму для виявлення прогалин у засвоєнні матеріалу та визначення шляхів їх усунення.

Проте, слід враховувати, що учні з ООП мають відхилення не лише у психічному, але й фізичному здоров'ї. З огляду на це, доцільним буде використання комп'ютера лише на якомусь одному етапі уроку. Робота з комп'ютером не повинна викликати труднощів і негативних емоцій. Слід пам'ятати, що багато ігор, розроблених для дітей з нормативним розвитком, є не тільки малопродуктивними для розумового, емоційного, особистісного розвитку учнів з інтелектуальними вадами, а й можуть нанести шкоду здоров'ю. Отже, принципи доступності і корекційної спрямованості мають бути максимально реалізованими.

При використанні у навчанні дітей з особливими освітніми потребами комп'ютерних технологій взагалі і технічних засобів навчання зокрема слід

дотримуватися державних санітарних норм та правил для спеціальних загальноосвітніх шкіл (див. додаток 1).

1.3. Загальні критерії оцінювання навчальних досягнень учнів з особливими освітніми потребами

Об'єктом оцінювання навчальних досягнень учнів спеціальних шкіл є знання, вміння та навички, уявлення про природу та суспільство відповідно до вимог навчальних програм; рівень загальних інтелектуальних умінь, досвід самостійної діяльності та емоційно-ціннісні риси особистості, важливі для життєдіяльності в суспільстві.

Основними функціями навчальних досягнень учнів з особливостями психофізичного розвитку є:

- контролююча, яка передбачає визначення рівня досягнень окремого учня (класу, групи), виявлення рівня готовності до засвоєння нового матеріалу, що дає вчителю змогу певним чином планувати й викладати навчальний матеріал, своєчасно надавати необхідну індивідуальну допомогу, попереджати можливі утруднення;
- навчально-корекційна, яка зумовлює спеціальну організацію оцінювання навчальних досягнень учнів, спрямовану на підготовку до вивчення нового матеріалу, його засвоєння, відтворення, застосування, уточнення й поглиблення знань, їх систематизацію, удосконалення навичок і вмінь;
- діагностико-коригуюча, що передбачає з'ясування причин труднощів, які виникають в учня під час навчання, виявлення прогалин у знаннях і вміннях, внесення коректив у діяльність учня і педагога, спрямованих на усунення цих прогалин;
- стимулюючо-мотиваційна, що визначає спеціальну організацію оцінювання навчальних досягнень учнів, коли його проведення стимулює бажання поліпшити свої результати, розвиває активність, формує позитивні мотиви навчання;
- розвивально-виховна, що полягає у формуванні вміння самостійно й зосереджено працювати, використовуючи збережені аналізатори; застосовувати прийоми контролю та самоконтролю, що сприяє розвитку працелюбності, наполегливості, активності, взаємодопомоги та інших якостей особистості.

При визначенні навчальних досягнень учнів аналізуються такі аспекти:

- характеристики відповіді учня: зв'язність, повнота, логічність, правильність;
- якість знань: осмисленість, глибина, гнучкість, дієвість, системність, узагальненість, міцність;
- ступінь сформованості загально навчальних (організаційних, пізнавальних, комунікативних, оцінних) та предметних умінь і навичок;
- рівень загальних інтелектуальних умінь: аналізувати, синтезувати, порівнювати, абстрагувати; класифікувати, узагальнювати, робити висновки, встановлювати причинно-наслідкові та цільові зв'язки тощо;

- досвід самостійної діяльності: виконання різних видів навчальної діяльності (самостійно та за допомогою вчителя), застосування знань і вмінь у різних ситуаціях;
- самостійність оцінних суджень тощо.

Обов'язковими видами оцінювання навчальних досягнень учнів спеціальних шкіл є поточне, тематичне та підсумкове.

Доцільність тематичного оцінювання зумовлена, психологічними закономірностями засвоєння навчального матеріалу, що передбачають реалізацію послідовних його етапів, які не можна здійснювати на одному уроці. Враховуючи особливості навчальної діяльності учнів спеціальної школи, тематична оцінка виставляється за результатами поточного оцінювання. При цьому поточне оцінювання виконує діагностико-коригуючу, заохочувальну, стимулюючу функції та передбачає виставлення оцінок у класному журналі.

Кожному рівню відповідає своя шкала оцінок у балах (див. таблиці 1, 2). Тематичному оцінюванню навчальних досягнень учнів підлягають основні результати вивчення теми (розділу), які визначає вчитель на основі вимог навчальної програми. Вони мають бути відомі учням від самого початку опрацювання, слугуючи орієнтиром у процесі роботи над темою.

Якщо темою передбачені практичні, лабораторні роботи та інші обов'язкові практичні заняття, то їх виконання є обов'язковою умовою для виставлення тематичної оцінки.

Тематичне оцінювання у вигляді запису (усно-письмова форма) здійснюється за згодою учителя, за умови достатнього рівня самостійної навчальної діяльності учнів.

Тематична оцінка може виставлятися й автоматично на підставі результатів з опанування учнем матеріалу теми упродовж її вивчення з урахуванням поточних оцінок, навчальної активності школяра, рівня самостійності тощо, а також після виконання відповідних підсумкових завдань з теми: підсумкова письмова робота, залік, інші форми виявлення рівня навчальних досягнень.

Головна умова при виборі вчителем цієї форми – забезпечення, об'єктивного оцінювання навчальних досягнень учнів.

Кожну оцінку вчитель повинен мотивувати, доводити до відома учня та оголошувати перед класом (групою).

Протягом вивчення значних за обсягом тем дозволяється проводити кілька їх тематичних оцінювань. Якщо на опанування матеріалу теми передбачено, наприклад, 1-2 навчальні години, можна об'єднувати їх для проведення тематичного оцінювання.

Підсумкова оцінка за семестр виставляється за результатами тематичного оцінювання, а за рік – на основі семестрових оцінок.

Для стимулювання навчальної діяльності учнів безпосередньо під час занять та підготовки до них учитель може за підсумками роботи школяра за семестр чи рік автоматично оцінити відповідним балом (якщо учень погоджується) його навчальну

діяльність. При цьому наявність або кількість поточних оцінок не може бути перешкодою для виставлення семестрової оцінки.

Учень має право на підвищення семестрової та річної оцінок. При цьому потрібно мати на увазі, що відповідно до Положення про золоту медаль «За високі досягнення у навчанні» та срібну медаль «За досягнення у навчанні» підвищення результатів семестрового чи річного рівня оцінювання шляхом переатестації не дає підстав для нагородження випускників спеціальних шкіл золотою або срібною медалями.

Загальні критерії оцінювання навчальних досягнень учнів розроблено у двох варіантах.

Варіант 1 – спеціальна освіта, що забезпечує учням формування базового обсягу знань, який відповідає державному рівню обов'язкових вимог за умови надання корекційної допомоги і підтримки. Здійснення цих завдань досягається реалізацією базового та корекційного компонентів навчального плану та програм спеціальної школи. Цей варіант розроблений для дітей з порушеннями зору, слуху, із затримкою психічного розвитку, мовленнєвими порушеннями, порушеннями опорно-рухового апарату.

Варіант 2 – спеціальна освіта, що забезпечує учням адекватну пізнавальним можливостям загальноосвітню підготовку, корекційну допомогу та підтримку, професійно-трудове навчання. Досягнення цих завдань можливе на основі реалізації базового та корекційного компонентів навчального плану та програм спеціальної школи. Рекомендується для дітей з розумовою відсталістю, з комбінованими порушеннями.

Варіант 1 (цензова освіта)

Рівень навчальних досягнень	Бал	Загальні критерії оцінювання навчальних досягнень учнів
I – початковий	1	Учень виділяє і називає об'єкт вивчення та деякі його елементи
	2	Учень фрагментарно відтворює незначну частину навчального матеріалу, має нечіткі уявлення про об'єкт вивчення. Виявляє здатність елементарно висловлювати думку
	3	Учень відтворює менш як половину навчального матеріалу; із допомогою, вчителя виконує елементарні завдання
II – середній	4	Учень з певною допомогою вчителя та за зразком відтворює основний навчальний матеріал, може повторити певну дію, операцію
	5	Учень здатний з помилками й неточностями самостійно відтворити основний навчальний матеріал, дати визначення понять, сформулювати правило
	6	Учень виявляє знання й розуміння основних положень навчального матеріалу відповідно до вимог програми. Його відповідь правильна, але недостатньо осмислена.

		За допомогою вчителя здатний аналізувати, порівнювати та робити елементарні висновки. Вміє застосовувати знання під час виконання завдань за зразком, у знайомих ситуаціях
	7	Учень правильно, логічно відтворює навчальний матеріал, розуміє основні наукові теорії і факти, вміє наводити окремі власні приклади на підтвердження певних думок. Застосовує вивчений матеріал у знайомих ситуаціях, частково контролює власні дії
III – достатній		Знання учня є достатньо повними. Він застосовує вивчений матеріал у стандартних ситуаціях, вміє аналізувати, встановлювати найсуттєвіші зв'язки і залежність між явищами, фактами; вміє робити висновки; загалом контролює власну діяльність. Його відповідь повна, логічна, змістовна, хоча і має деякі неточності
	9	Учень досить добре володіє вивченим матеріалом, застосовує знання в дещо змінених ситуаціях. Вміє аналізувати і узагальнювати інформацію, використовує загальновідомі докази у власній аргументації. Його відповідь повна, логічна, змістовна, хоча їй бракує власних суджень
	10	Учень має глибокі й міцні знання, здатний використовувати їх у практичній діяльності, робити висновки. При цьому припускається незначних огріхів в аргументації думки, самостійно їх виправляє тощо
IV-високий	11	Учень має глибокі, міцні знання і володіє узагальненими знаннями в обсязі та в межах вимог навчальних програм, доцільно використовує їх у різних ситуаціях. Вміє знаходити потрібну інформацію, аналізувати її та використовувати для поглиблення своїх знань
	12	Учень має глибокі міцні знання в обсязі та в межах вимог навчальних програм, усвідомлено використовує їх у стандартних і нестандартних ситуаціях. Вміє самостійно аналізувати, узагальнювати, оцінювати вивчений матеріал, самостійно користуватися доступними джерелами інформації, аргументувати власну думку і особисту позицію

Варіант 2 (нецензова освіта)

Рівень навчальних досягнень	Бал	Загальні критерії оцінювання навчальних досягнень учнів
	1	Учень виділяє (називає) об'єкт вивчення та деякі його елементи. Розуміє звернене до нього мовлення. Потребує посиленої допомоги вчителя

I – елементарний (низький)	2	Учень розрізняє об'єкт вивчення, має нечіткі уявлення про нього, виділяє його несуттєві елементи. Виявляє здатність елементарно висловлювати думку з певною допомогою вчителя
	3	Учень фрагментарно відтворює незначну частину навчального матеріалу. З допомогою вчителя виконує елементарні завдання
II – початковий (нижче середнього)	4	Учень з допомогою вчителя фрагментарно відтворює основний навчальний матеріал, виконує за зразком певну операцію, дію, виправляє помилки
	5	Учень фрагментарно відтворює навчальний матеріал. Правильно виконує завдання за допомогою вчителя, за зразком контролює власні дії, потребуючи стимулювання з боку вчителя
	6	Учень відтворює основний навчальний матеріал, здатний виконувати завдання за зразком. За допомогою вчителя застосовує знання в добре знайомих ситуаціях. Частково контролює власні дії
III – середній	7	Учень правильно відтворює навчальний матеріал, але його відповідь неповна, знання недостатньо осмислені. Застосовує під керівництвом вчителя знання в знайомих ситуаціях. Контролює власні дії за інструкцією
	8	Учень розуміє навчальний матеріал, дає правильну відповідь. Застосовує знання в знайомих умовах. Контролює власні дії за інструкцією. Робить висновки з допомогою вчителя
	9	Учень розуміє навчальний матеріал, дає правильну, повну відповідь за змістом, здатний виконувати завдання, робити правильні висновки за допомогою вчителя. Застосовує знання у стандартних ситуаціях. Уміє контролювати власну діяльність
	10	Учень володіє вивченим навчальним матеріалом, уміє узагальнювати інформацію під керівництвом учителя, контролювати власну діяльність, виправляти помилки. Правильно і самостійно виконує завдання за зразком
IV – достатній	11	Учень має достатні знання в межах навчальної програми, застосовує їх у стандартних умовах. Контролює власну діяльність, виправляє помилки. Знаходить необхідну інформацію в підручнику і користується нею. Самостійно здійснює основні види навчальної діяльності
	12	Учень має міцні знання в межах вимог навчальної програми, використовує їх у стандартних та аналогічних ситуаціях. Уміє знаходити потрібну інформацію в підручниках, користуватися іншими доступними джерелами інформації. Здатний самостійно здійснювати всі види навчальної діяльності

Джерело: Діти з особливими освітніми потребами та організація їх навчання : наук.-метод. посіб. / А.А. Колупаєва, Л.О. Савчук. – К. : Наук. світ, 2010. – 196 с. – (Серія «Інклюзивна освіта»).

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України (лист Міністерства освіти і науки України від 30.04.10 р № 1/П-3626).

Для якіснішого оцінювання учнів з інтелектуальними вадами наводимо алгоритми їхнього оцінювання.

1.4. Оцінювання навчальних досягнень учнів із затримкою психічного розвитку та розумовою відсталістю

Оцінювання полягає у встановленні рівня навчальних досягнень учня із ЗПР в оволодінні змістом предмета порівняно з вимогами чинних програм.

Об'єктом оцінювання є складові навчальної діяльності учня – змістовий, операційний, мотиваційний.

1. Змістовий компонент охоплює знання обсяг яких визначений навчальними програмами школи інтенсивної педагогічної корекції. При оцінці аналізуються такі показники знань:

- повнота;
- усвідомленість;
- узагальненість;
- рівень сформованості:
  - знання обмежуються елементарними уявленнями у вигляді окремих фактів, елементів, об'єктів;
  - основний навчальний матеріал засвоєний, але під час характеристики об'єктів, явищ, поряд з суттєвими ознаками виділяються несуттєві;
  - знання засвоєні у формі понять, учні відтворюють їх зміст, підкріплюють прикладами з підручника;
  - знання узагальнені, застосовуються у змінених ситуаціях.

2. Операційний компонент навчальної діяльності учня уміння (способи дії) предметні, навчально-пізнавальні, контрольно-оцінні.

При оцінці аналізуються такі характеристики способу дії:

а) сформованість:

- копіювання зразка способу діяльності;
- виконання способу діяльності за зразком;
- виконання способу діяльності за аналогією;
- виконання способу діяльності в нових ситуаціях.

б) самостійності учня під час виконання завдань:

- потребує постійної допомоги;
- виконує зі значною допомогою;

- виконує з незначною допомогою;
- виконує без допомоги.

3. Мотиваційний компонент навчальної діяльності учня. При оцінці аналізуються такі показники:

- зацікавленість в кінцевому результаті діяльності;
- зацікавленість в опануванні способом діяльності.

На основі зазначених критерії виділені чотири інтегровані рівні навчальних досягнень учнів: початковий, середній, достатній, високий.

I рівень – початковий. Знання учня обмежуються елементарними уявленнями, які він може відтворити у вигляді окремих фактів, елементів, об'єктів; різними видами умінь володіє на рівні копіювання зразка способу дії; потребує постійної допомоги учителя; ставлення до виконання навчальних завдань байдуже або недостатньо позитивне.

II рівень – середній. Учень відтворює основний навчальний матеріал, але під час характеристики об'єктів, явищ поряд з суттєвими ознаками виділяє несуттєві; навчально-пізнавальними вміннями володіє на рівні виконання способу діяльності за зразком, завдання виконує з певною допомогою учителя, виявляє позитивне ставлення до розв'язання навчальних завдань.

III рівень – достатній. Учень володіє знаннями у формі понять; відтворює їх зміст, ілюструє прикладами з підручника, вміннями володіє на рівні виконання способу дії за аналогією, завдання виконує з незначною допомогою або самостійно; виявляє зацікавленість у кінцевому результаті розв'язання навчальних завдань.

IV рівень – високий. Учень достатньо володіє поняттями, відтворює їх зміст, ілюструє не тільки уже відомими, а й новими прикладами; встановлює відомі внутрішньо понятійні і міжпонятійні зв'язки; вміє розпізнавати об'єкти, які входять до вивчених понять; під час відповіді може відтворити засвоєний зміст в іншій послідовності, не змінюючи логічних зв'язків; володіє вміннями виконувати окремі етапи вирішення проблеми і застосувати їх у співробітництві з учителем; зацікавлений в опануванні способом дії розв'язання навчальних завдань.

Перейдемо до висвітлення оцінювання навчальних досягнень учнів з розумовою відсталістю

Для оцінювання навчальної діяльності зміст рівневої оцінки навчальних досягнень базується на оцінці компонентів навчальної діяльності: змістовому, операційно-організаційному, емоційно-мотиваційному.

Оцінювання навчальних досягнень учнів за 12 бальною системою передбачає:

- оцінювання у межах матеріалу, визначеного навчальними програмами для спеціальної школи, в якій учні набувають нецензової освіти;
- оцінювання у межах можливостей засвоєння учнями програмового матеріалу, зумовлених особливостями їх психічного та фізичного розвитку;
- оцінювання відповідних розвитку учнів якісних характеристик навчальних досягнень;
- оцінювання на позитивному принципі, тобто врахування рівня досягнень учня, а не його невдач.

Об'єктом оцінювання є складові навчальної діяльності учня – змістовий, операційний, мотиваційний.

1. Змістовий компонент – знання про об'єкт вивчення (уявлення, поняття, явище тощо, в т.ч. про правила, засоби перетворення об'єкта, про вимоги до результату; про складові та послідовність виконання завдання як одиниці навчальної діяльності тощо). Змістовий компонент конкретизується відповідно до змісту навчання кожного навчального предмета.

При оцінці підлягають аналізу такі характеристики знань:

- повнота (від фрагментарного відтворення навчального матеріалу до відтворення матеріалу у повному обсязі);
- правильність (від не завжди точного до правильного до правильного відтворення навчального матеріалу);
- усвідомленість (від розуміння в основному, переказу до вміння пояснити, виокремити головне та другорядне);
- застосування знань: адекватність; самостійність в умовах різної міри новизни (за зразком, аналогічні, відносно нові); надання допомоги.

2. Операційно-організаційний компонент – дії, способи дій (вміння, навички), діяльність:

- предметні (відповідно до змісту основних навчальних предметів за програмою для спеціальної школи);
- розумові (порівнювати, абстрагувати, класифікувати, узагальнювати тощо) та загальнонавчальні (аналізувати, планувати, організовувати, контролювати процес і результати виконання завдання, діяльності в цілому; вміння користуватися підручником та іншими доступними джерелами інформації).

При оцінці підлягають аналізу такі характеристики дій:

- правильність виконання завдань;
- швидкість виконання завдань (норми часу визначає вчитель);
а також:
- розуміння завдання;
- новизна умов завдання (за зразком, аналогічне, відносно нове);

- самостійність виконання (контроль, допомога: практична – спільне виконання дії з вчителем, показ дії; вербальна – повторний інструктаж, аналіз, пояснення завдання, запитання, підказка, вказівка; загальна – стимулювання, підтримка, схвалення, активізація уваги);
- усвідомленість способу виконання завдання (від переказу до пояснення);
- якість виконаної роботи;
- цілеспрямованість, поетапність виконання та ін.

3. Емоційно-мотиваційний компонент – ставлення до навчання. При оцінці підлягають аналізу такі його характеристики:

- характер і сила (байдуже, недостатньо виразно позитивне, зацікавлене, виразно позитивне),
- дієвість (від споглядального (пасивного) до дієвого),
- сталість (від епізодичного до сталого).

На основі зазначених критерії виділені чотири інтегровані рівні навчальних досягнень учнів: елементарний, початковий, середній, достатній.

I рівень – елементарний. Учень за допомогою вчителя фрагментарно, неточно відтворює окремі елементи, ознаки об'єкта вивчення; за допомогою вчителя виконує окремі дії, прості завдання. Ставлення до навчання байдуже чи слабо позитивне. Потребує контролю, допомоги та стимулювання з боку вчителя.

II рівень – початковий. Учень відтворює до половини обсягу навчального матеріалу. Матеріал розуміє. Здатний за зразком застосувати набуті знання, виконати окремі дії, прості завдання, відтворити (переказати) спосіб виконання завдання. Ставлення до навчання позитивне, але недостатньо виразне, дієве і стале. Потребує контролю, допомоги та стимулювання діяльності за ситуацією.

III рівень – середній. Учень відтворює більшу частину навчального матеріалу. Матеріал розуміє, може виокремити головне і другорядне, частково чи за допомогою вчителя пояснити. Здатний застосувати знання в аналогічних умовах. Виконує дії та завдання в аналогічних умовах. Достатньо стале зацікавлене ставлення до навчання. Потребує допомоги в окремих випадках.

IV рівень – достатній. Учень відтворює матеріал, визначений навчальною програмою. Матеріал розуміє, може виокремити головне і другорядне, пояснити. Застосовує знання, вміння й навички в аналогічних та відносно нових умовах. Здатний самостійно і правильно виконувати дії, аналогічні та відносно нові завдання. Здатний пояснити використаний спосіб виконання завдання та застосувати для розв'язання іншого. Стале виразно позитивне ставлення до навчання.

З метою відстеження ефективності корекційно-педагогічної роботи вчитель може використовувати програму спостережень за соціально-емоційним розвитком, розвитком мовлення, когнітивним, фізичним розвитком та розвитком творчих здібностей. Спостереження проводиться двічі на рік: восени та навесні. Результати спостереження заносять до таблиці, в якій зазначено критерії сформованості та використання навичок (рідко, час від часу, часто, постійно). Вчитель занотує коментарі та приклади виявлення сформованості навичок. Матеріали спостереження можуть бути частиною підсумкового оцінювання розвитку дитини, можуть бути використані для написання характеристики та на засіданні психолого-педагогічного консилиуму під час перегляду ІПР.

Спостереження **соціально-емоційного розвитку** (соціальні та робочі навички) здійснюється за такими показниками:

1) повага до інших у шкільному середовищі (виявляє привітність і турботу до інших);

2) демонстрація самоконтролю (прагне уваги шляхом відповідної поведінки, пристосовується в результаті конструктивної критики, спілкується з іншими у відповідний час; усвідомлює, що чиясь поведінка впливає на реакцію інших, бере на себе відповідальність за особисті рішення та дії, позитивно реагує на критику чи вказівки, виявляє самостійність у набутті навичок самообслуговування);

3) демонстрація здорової я-концепції (ставиться до навчальних видів діяльності з ентузіазмом та інтересом, виражає почуття гордості та задоволення за досягнення, позитивно реагує на похвалу чи підтримку, виявляє задоволення в результаті важкої роботи, співпрацює з іншими у групі, виявляє розуміння до інших);

4) продуктивні навички у роботі (активно залучається до навчальних видів діяльності, вміє використовувати допомогу і працювати самостійно, закінчує роботу у відведений час, легко переходить до нових ситуацій);

5) організаційні здібності (організовує робоче місце, знає розміщення матеріалів, вміє розділяти завдання на частини і виконувати поступово).

Показники, за якими здійснюється спостереження **когнітивного розвитку**:

1) вирішення проблем та встановлення взаємозв'язків (ставить запитання з метою уточнення, приймає рішення стосовно використання підходів, матеріалів, засвоєних раніше, використовує маніпулятивні матеріали для моделювання проблеми, може пояснити рішення, встановити логічні зв'язки, вміє систематизувати ознаки, планує діяльність);

2) знання чисел та нумерації (усно рахує до 10, 20, 30, 50, 100 і т.д., порівнює порядок та кількість предметів, відповідно оформлюючи словесно, розставляє за порядком дні тижня, місяці, пори року, може віднайти й сортувати числа за їхніми властивостями: непарні-парні, кратні, одиниці площі);

3) здійснення операцій з цілими числами (визначає плоскі та об'ємні фігури у середовищі, використовує слова, які позначають позицію та напрямок, використовує систему координат, створює геометричні шаблони);

4) здійснення операцій вимірювання (вміє дослідити довжину, ширину, площу, периметр, уміє визначати час за годинником, розуміє взаємозв'язки між днями, тижнями, місяцями, орієнтується у вартості монет та купюр, порівнює об'єм та вагу).

Складовими розвитку мовлення є усне мовлення, читання, письмо. Спостереження проводиться за такими показниками.

Показники, за якими здійснюється спостереження за станом сформованості **усного мовлення:**

1) використання усних комунікативних навичок (привносить свої ідеї у групову роботу, висловлює свої потреби, використовує особистий досвід у розповідях, послідовно переказує події, ставить доречні запитання, дає адекватні відповіді, цікавиться ідеями інших);

2) володіння структурою усного мовлення (правильно використовує граматичні категорії, має достатній словниковий запас, використовує описове мовлення);

3) сформованість слухацьких навичок (розуміє прості та складні інструкції, зосереджує увагу на темі, яка обговорюється, виявляє прийнятну поведінку під час групової дискусії, уникає перебивання чи відволікання того, хто розповідає).

Показники, за якими здійснюється спостереження за **читанням:**

1) виявляє задоволення від читання книжок; читає протягом тривалого часу, виявляючи при цьому самостійність під час читання; вибирає матеріали для читання відповідно до рівня розвитку читацьких навичок; вибирає матеріали для читання у багатьох жанрах (фантастика, поезія, бібліографія тощо); читає матеріали з метою отримання інформації);

2) збагачує словниковий запас; робить точні передбачення стосовно контексту під час читання; використовує знайомі склади або короткі слова для розшифрування великих слів; перечитує, щоб краще зрозуміти контекст; перечитує та самостійно виправляє помилки читання, коли губить думку прочитаного; використовує інформацію контексту);

3) розуміння прочитаного (переказує оповідання у правильній послідовності; визначає основні ідеї вибраного; запам'ятовує деталі; порівнює та протиставляє головних героїв, події, місця подій; узагальнює інформацію та визначає тематику; не обмежується літературною інтерпретацією; робить припущення щодо прихованого змісту);

4) читання вголос (читає вільно, виразно; читає кожне слово; читає досить великими частинами; часто зупиняється; часто замінює слова; використовує розділові знаки в усному читанні).

Показники, за якими здійснюється спостереження за **письмом:**

1) сформованість навичок письма (виявлення інтересу до письма, використання відповідного способу тримання ручки на письмі, акуратність письма);

2) культура письма (виявляє інтерес до письма; ініціює письмо з певною метою; пише різноманітними формами: оповідання, листи, навчальні щоденники, звіти, вірші; виявляє читацький інтерес у написанні народних казок, сімейних оповідань, спогадів, казок про тварин тощо; ділиться написаним з ровесниками);

3) навички написання твору (компонує початок, середину, кінець твору; послідовно поєднує думки у речення; чітко висловлює думки з відповідними деталями);

4) перевірка та редагування написаного (враховує рекомендації ровесників та вчителів при перевірці та редагуванні написаного; перевіряє написане власноруч (замінює слова, викреслює, додає інформацію на рівні слів, речень, епізодів, щоб удосконалити перший варіант); редагує написане власноруч з метою перевірки правопису, написання великих літер, правильності розділових знаків, граматики тощо);

У спостереженні **фізичного розвитку** суттєву увагу приділяють загальній моториці, зокрема:

1) фізичній витривалості та фізичному стану (протягом дня під час роботи в класі підтримує фізичну активність; виконує вправи, які передбачають балансування, моторність, силу, гнучкість та м'язову витривалість; підтримує аеробічну діяльність у іграх; під час вільного вибору бере участь у видах діяльності, які спрямовані на розвиток фізичного стану та на фізичну витривалість);

2) участі в іграх та різних видах спорту (виявляє рухові, нерухові навички; в іграх та спорті виявляє відповідну моторність, балансування та координацію; усвідомлює розміщення свого тіла в просторі; виявляє знання «лівої сторони», «правої сторони» в межах простору);

3) участі у ритмічних і танцювальних видах діяльності (робить рухи тіла відповідно до темпу чи ритму музики; слідує за вказівками, щоб рухатися в усіх напрямках; виконує нескладні народні, творчі та соціальні танці; охоче виконує ритмічні й танцювальні види; діяльності);

4) участі у гімнастичних та акробатичних вправах (виконує різноманітні вправи на маті; рухається вперед і назад на низькій колоді для балансування; наслідує ходу тварин та інші прості рухи; виконує нескладні гімнастичні, акробатичні вправи).

Таким чином, проведення комплексного спостереження дає можливість учителям зробити правильний прогноз стосовно подальшого розвитку дитини.

РОЗДІЛ 2

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО РЕАЛІЗАЦІЇ ІНКЛЮЗИВНОГО НАВЧАННЯ

2.1. Складання індивідуальної програми розвитку учня з особливими освітніми потребами

Відповідно до листа Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 18.05.2012 р. № 1/9-384 «Про організацію інклюзивного навчання в загальноосвітніх навчальних закладах», для учнів з обмеженими можливостями здоров'я, які навчаються в інклюзивних класах, має розроблятися індивідуальна програма розвитку (ІПР). Дану програму готує група фахівців, до складу якої входять: заступник директора з навчально-виховної роботи, вчителі, асистент учителя, психолог, учитель-дефектолог та інші педагогічні працівники. До процесу розробки ІПР обов'язково залучаються батьки, або особи, які їх замінюють. Метою цієї роботи є визначення конкретних навчальних стратегій і підходів до навчання дитини з особливими освітніми потребами.

Програма містить загальну інформацію про учня, систему додаткових послуг, види необхідної адаптації та модифікації навчальних матеріалів, індивідуальну навчальну програму, а за потреби, і індивідуальний навчальний план.

Індивідуальна програма розвитку розробляється на один рік за умови, що двічі на рік (за потреби частіше) вона переглядається з метою коригування. Зокрема, у випадках, коли у дитини виникають труднощі в засвоєнні змісту навчального матеріалу, чи навпаки виникає необхідність перейти до наступного рівня складності виконання завдання.

Важливо пам'ятати, що основною метою складання ІПР є не фіксування усього того, що дитина має вивчити у школі, а з'ясування педагогічних поглядів на дитину, які концентруються на найважливіших сторонах її навчання, тому буде доречнішим, якщо ІПР розроблятиметься на засіданні психолого-педагогічного консилиуму. Члени консилиуму вивчають інформацію відповідно до розділів ІПР (див. документ). Результатом роботи і стане заповнення тих форм, які подаються у додатку до листа МОН. ІПР затверджує керівник навчального закладу та обов'язково підписують батьки. Розглянемо детальніше компоненти ІПР.

1. Загальна інформація – надає класовод чи заступник директора.

2. Наявний рівень знань і умінь – вчитель, психолог, соціальний педагог, медсестра (медичну частину). Результати оцінки психолога ми записуємо до пункту «Особливості розвитку»; ця оцінка має 4 складові:

- характеристика пізнавальних процесів дитини;
- особливості емоційно-вольової сфери та мотивації до навчання;
- особливості поведінки;
- ставлення дитини до себе.

Пристосування/модифікація класного середовища

Стиль навчання:

- Переважно слуховий   Переважно візуальний   Багатосенсорний
 Переважно кінестетичний   Переважно тактильний

Місце, умови	☐ Визначене місце ☒ У малій групі
Навчальні підходи	☒ Часта / невідкладна реакція з боку вчителя ☐ Об'єднання стилів навчання ☐ Спільне навчання ☐ Кооперативне навчання в групах / парах ☒ Інше <u>акцент на візуальному стилі навчання, збільшення часу на виконання завдань</u>
Вказівки	☒ Різні види вказівок: _____ усні _____ письмові _____ демонстрація / моделювання _____ привертання уваги учня ☐ Інше _____
Корекція поведінки	☐ Часті перерви ☐ Чітке визначення очікувань ☐ Робота в тиші ☒ Позитивні підкріплення ☐ Надання можливостей для вибору й альтернатив ☐ Надання можливості порухатися ☒ Близький безпосередній контроль ☐ Розміщення дитини у зручному місці ☒ Інше <u>формування мотивації до навчання та спілкування</u>
Матеріал та обладнання	☐ Книжки для сліпих, надруковані шрифтом Брайля ☐ Адаптовані версії книжок ☐ Затискачі, похилі дошки ☒ Інше <u>інд. картки, індивідуальна наочність, яскравий дидактичний матеріал</u>
Організаційні питання	☒ Індивідуалізований розклад занять учня ☐ Інше _____
Сенсорні потреби	☐ Стежити, чи правильно учень користується: _____ окулярами _____ слуховим апаратом _____ аудіо / ЧМ приладдям _____ допоміжним технологічним обладнанням ☒ Інше <u>попередження перевтоми</u>
Інше	консультування батьків

Спеціальні та додаткові освітні послуги

Фіксується розклад занять з відповідними фахівцями (сурдопедагогом, логопедом, психологом, фізіотерапевтом та ін.), вказуються кількість і тривалість таких занять з дитиною.

Потреби дитини з ООП

Вид послуг	Кількість год. на тиждень	Місце проведення	Розклад
<i>Корекційні заняття з психологом</i>	<i>2 год.</i>	<i>Кабінет психологічного розвантаження</i>	<i>Вівторок, четвер</i>
<i>Корекційні заняття з логопедом</i>	<i>2 год.</i>	<i>Каб.406</i>	<i>Середа, п'ятниця</i>
<i>Додаткові заняття з асистентом учителя</i>			

У листі Міністерства освіти і науки від 13.08.2014 № 1/9-413 «Про організацію навчально-виховного процесу учнів з розумовою відсталістю та затримкою психічного розвитку» зазначено, що, якщо дитина навчається в інклюзивному чи спеціальному класі у загальноосвітній школі, вона може отримувати корекційну допомогу за місцем навчання (за наявності спеціалістів), або ж на логопедичному пункті, у навчально-реабілітаційному центрі, ПМПК; реабілітаційні послуги відповідно до індивідуальної програми реабілітації дитини-інваліда – в реабілітаційних закладах інших відомств.

Наступна сторінка ІПР – індивідуальний навчальний план або індивідуальна навчальна програма. Чим вони відрізняються?

Індивідуальний навчальний план розробляється для дітей, які мають інтелектуальні порушення або складні вади розвитку (вади слуху, зору, опорно-рухового апарату в поєднанні з розумовою відсталістю, затримка психічного розвитку); складається на основі робочого навчального плану школи з урахуванням рекомендацій психолого-медико-педагогічної консультації та на основі Типових навчальних планів спеціальних загальноосвітніх навчальних закладів для дітей, які потребують корекції фізичного та (або) розумового розвитку. Він визначає перелік навчальних предметів, послідовність їх вивчення, кількість годин, що відводяться на вивчення кожного предмета за роками навчання, та тижневу кількість годин, тобто, передбачається, що дитина буде відвідувати не всі уроки. У плані враховуються додаткові години на індивідуальні і групові заняття, курси за вибором, факультативи тощо.

Для внесення в тематичний план індивідуальних цілей і завдань треба з'ясувати зміст навчального матеріалу, тобто порівняти тематичний план загальноосвітньої та спеціальної школи. Потім у тематичному плані спеціальної школи у колонках: навчальні досягнення учнів і спрямованість корекційно-

розвивальної роботи з'ясувати точки «дотику» індивідуальних цілей і вписати їх при потребі у загальну схему тематичного плану.

Індивідуальну навчальну програму складаємо, якщо дитина має сенсорні порушення при збереженому інтелекті і потребує створення відповідних адаптацій навчальних матеріалів та корекційних занять з вчителем-дефектологом, для неї розробляється та частина програми розвитку, яка стосується надання цих послуг та розроблення відповідних адаптацій. За потреби адаптується навчальна програма, *але* розроблення індивідуального навчального плану є недоцільним.

Індивідуальна навчальна програма визначає зміст, систему знань, навичок і вмінь, які мають опанувати учні в навчальному процесі з кожного предмета, а також зміст розділів і тем; розробляється на основі типових навчальних програм загальноосвітніх навчальних закладів, у тому числі спеціальних, *з відповідною їх адаптацією*.

При складанні індивідуальної навчальної програми педагоги насамперед аналізують відповідність вимог навчальної програми та методів, що використовуються на уроці, актуальним і потенційним можливостям дитини з особливими освітніми потребами.

Індивідуальний навчальний план та індивідуальна навчальна програма затверджується керівником навчального закладу.

Наступний крок – визначення **довгострокової мети**, тобто того, що має досягти дитина за визначений термін навчання. Її тривалість може бути різною, найчастіше, обмежується одним роком або 6 місяцями. Визначення довгострокової мети навчання має бути тісно пов'язане з результатами проведеної комплексної оцінки і спиратися на сильні сторони учня. Вона визначає напрямки розвитку дитини у визначений термін і має обов'язково доповнюватися завданнями, які її конкретизують. Завдання мають бути конкретними, точними, піддаватися вимірюванню. Важливо, щоб їх можна було виконати протягом навчального року, тому учасникам робочої групи треба запитати себе: «Як дитина зможе продемонструвати реалізацію визначених завдань?»

Довгострокова мета: *формування й розвиток пізнавальних процесів для засвоєння навчального матеріалу, підвищення рівня соціальної адаптації*

Короткострокові завдання	Методи оцінювання	Дата і прогрес
1. Петро відповідатиме на запитання, описуватиме малюнки, події повними реченнями, вивчатиме значення нових слів. 2. Петро братиме участь у груповій роботі на уроках, спільних іграх під час перерв, у шкільних та класних виховних заходах, за потреби звертатиметься по допомогу до вчителя, асистента вчителя. 3. Петро розширить активний словник іменниками, прикметниками	Зразки робіт Спостереження	До 25.12.2011р. Спостерігається прогрес ..... На жаль, немає прогресу в ...

Остання сторінка ІІР – **Поточний рівень знань і вмінь**. На цій сторінці зазначаються відомості про рівень розвитку дитини, зафіксовані під час спостережень і досліджень:

- вміння дитини;
- сильні якості дитини;
- стиль навчання (особливо, якщо один зі стилів домінує),
- необхідна допомога тощо.

Можна ці дані подати у вигляді таблиці.

Якщо в інклюзивному класі навчаються діти з особливими освітніми потребами однієї нозології, то за потреби для кожного з них розробляється та частина індивідуальної програми розвитку, яка містить роботу з урахуванням індивідуальних відмінностей та потреб, але навчальна програма може бути спільною.

2.2. Роль учителя-дефектолога (корекційного педагога) та асистента вчителя в загальноосвітньому навчальному закладі

Наказом Міністерства освіти і науки України від 06.12.2010 №1205 «Про затвердження Типових штатних нормативів загальноосвітніх навчальних закладів» передбачено, що в загальноосвітніх навчальних закладах з інклюзивним навчанням може вводитись додаткова посада вихователя (асистента вчителя) для роботи з учнями з особливими освітніми потребами з розрахунку 0,5 ставки на клас, у якому навчаються такі діти. Отже, навіть за наявності у класі трьох дітей з ООП (максимальна допустима кількість відповідно до Постанови Кабінету міністрів України від 15 серпня 2011 р. № 872 «Про порядок організації інклюзивного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах»), вихователь буде лише один.

Оскільки основні питання, пов'язані з оплатою праці асистента вчителя, зокрема: визначення посадового окладу, проведення атестації, установлення педагогічного навантаження поки що не врегульовані, Міністерство освіти і науки у листі від 28.09.2012 №1/9-694 рекомендує замість посади асистента вчителя вводити посаду вихователя загальноосвітнього навчального закладу з інклюзивним навчанням.

Посадові обов'язки вихователя загальноосвітнього навчального закладу з інклюзивним навчанням розробляються та затверджуються директором цього закладу на підставі орієнтовних функціональних обов'язків вихователя (асистента вчителя), рекомендованих Міністерством освіти і науки, молоді та спорту листом від 25.09.2012 № 1/9-675. Відповідно до цього документа наводимо порівняльну таблицю обов'язків вчителя та асистента вчителя.

Обов'язки вчителя	Спільна робота вчителя та асистента вчителя	Обов'язки асистента вчителя
Оцінити навчальні потреби учня з ООП, його сильні та слабкі сторони.	Обговорити можливості учнів з ООП, його сильні та слабкі сторони. Брати участь у складанні ІПР.	Вести спостереження за особливостями психофізичного розвитку учнів з ООП. Оформлювати встановлену педагогічну документацію.
Спланувати роботу на уроці, відобразити у конспекті уроку адаптовані та модифіковані завдання для учнів з ООП.	Обговорити необхідні адаптації та модифікації навчального матеріалу з огляду на потреби учнів та відповідно до ІПР.	Адаптувати/модифікувати навчальний матеріал для учнів з ООП; за потреби виготовляти потрібні наочні, роздаткові та інші матеріали.
Виконувати план уроку. Спостерігати за процесом навчання, за потреби допомагати учням з ООП.	Залучати учнів з ООП до виконання окремих видів діяльності спільно з класом. Аналізувати ефективність застосованих методів навчання	Проводити додаткове пояснення учням з ООП, корегувати їх навчальну діяльність. Формувати та сприяти закріпленню конкретних умінь, навичок.
Слідкувати за динамікою розвитку учнів з ООП та оцінювати її. Слідкувати за виконанням ІПР.	Обговорити спостереження. Обмінятись інформацією. Обговорити пропозиції щодо доповнення ІПР, ІПР (чи внесення змін)	Надавати вчителю інформацію щодо навчальної діяльності учнів з ООП. Спостерігати за поведінкою учнів та надавати інформацію вчителю. Вести щоденник спостережень.* Оформлювати портфоліо учнів з ООП.
Звітувати перед батьками та психолого-педагогічним консиліумом щодо навчальних досягнень учнів з ООП.	Обговорити інформацію про учнів з ООП. Дотримуватися конфіденційності	Звітувати перед психолого-педагогічним консиліумом щодо динаміки розвитку учнів з ООП. Консультувати батьків

*Щоденник спостережень – зручна форма для відслідковування динаміки розвитку учня з ООП. Підкреслимо, що в даному випадку важливо відслідковувати насамперед позитивну динаміку розвитку, враховуючи і моменти перевтоми дитини, і емоційні реакції на певні ситуації. Крім особливостей поведінки дитини асистент за потреби фіксує і свої дії, і дії вчителя. Наприклад, під час уроку вчитель різко підвищив голос. Якщо учень на це відреагував у певний спосіб, то таку ситуацію навряд чи варто фіксувати: інформацію про динаміку розвитку вона не дасть. Якщо ж реакція учня була вкрай специфічною, то це треба відзначити як особливість

психоемоційного розвитку дитини, а також з метою запобігання подібним ситуаціям в майбутньому. Якщо ж навпаки, дитина проявила себе з позитивного боку, то цей момент також слід зафіксувати, особливо, якщо він демонструє позитивну динаміку в розвитку учня (наприклад, ілюструє зменшення агресивних реакцій).

У щоденнику асистент також фіксує динаміку реалізації короткострокової мети та завдань, зазначених в ІПР. Наприклад, якщо за мету ставиться формування у дитини здатності зосереджуватися при поясненні нового матеріалу, то можна написати так: «понеділок – увага утримується 10 хв., вівторок – 15 хв., середа – 5 хв.» і т.д. Після певного періоду часу робиться висновок про динаміку, наприклад: «утримання уваги за останнє півріччя збільшилося з 5 хв. до 15хв.»

Асистент учителя повинен здійснювати супровід дитини з ООП, але це не означає, що він має невідступно супроводжувати учня протягом усього періоду навчання в школі. Завдання інклюзивної освіти – максимально підготувати дитину до самостійного (наскільки це можливо з огляду на її психофізичний стан) життя у суспільстві. Мета супроводу в тому, що супроводжуючий з'являється саме тоді, коли це потрібно дитині з ООП, передає йому певний ресурс дій у даній ситуації і відходить, даючи можливість учневі виробити у себе самостійність, ініціативність.

Приклад: Учитель просить усіх дістати підручник математики. Асистент вчителя чекає, щоб подивитися, чи дістане Петрик свій підручник (зазвичай він цього не робить). Після того, як інші діти вже дістали свої підручники, а Петрик – ні, асистент вчителя вказує йому на портфель.

Помилка. Асистент вчителя чекає, перш ніж дати підказку в ситуаціях, в яких дитина вже продемонструвала труднощі раніше.

Рекомендації. За винятком випадків, коли асистент вчителя впевнений на 80-100%, що дитина правильно відреагує, він повинен негайно підказати йому після інструкції вчителя. Очікування підказки вчить дитину, що: «Якщо я не буду нічого робити, то мені допоможуть». Негайні підказки дозволяють іншим факторам навколишнього середовища (наприклад, тому, що інші діти дістають підручники) взяти на себе вирішальну роль, коли асистент вчителя почне зменшувати підказки.

Приклад. Учитель просить учнів дістати підручник з математики. Асистент вчителя відразу легенько торкається плеча дитини, вказує на те, що роблять інші діти, а потім направляє її руку до портфеля. У міру формування самостійності у дитини підказки асистента поступово зменшуються (асистент вчителя лише торкається плеча дитини і вказує на те, що роблять інші діти). Потім асистент вчителя просто торкається плеча дитини. Нарешті, асистент вчителя час від часу затримує підказку, щоб перевірити, чи буде дитина діяти самостійно, але повертається до негайних підказок, аби не дозволити дитині бути неуспішною більш ніж у 20% випадках.

Інший приклад: на дитячому майданчику Петрик біжить до гойдалок. Асистент вчителя підказує йому піти і пограти кілька хвилин у квача з іншими дітьми. Після цього Петрик повертається до гойдалок.

Помилка. Асистент учителя підказує дитині, як спілкуватися з ровесниками, але ніколи не підказує іншим дітям практичні і специфічні способи спілкування з дитиною.

Рекомендації. Спробувати заручитися допомогою учнів, які демонструють інтерес до дитини. У деяких випадках ретельно спланована розмова з учнями допомагає їм усвідомити, як вони можуть допомогти дитині стати частиною їхнього класу. В інших обставинах конкретних пропозицій з боку асистента вчителя може виявитися досить, щоб збільшити успішне спілкування з ровесниками в школі. Коли ровесники розуміють, як вони можуть успішно спілкуватися з дитиною, то дуже часто вони починають прикладати чималі зусилля, щоб продовжувати це спілкування. І коли дитина виявляє, що вона може успішно спілкуватися з ровесниками під час ігор, які їй теж подобаються, то дуже часто вона починає сама ініціювати спілкування і частіше відповідати іншим дітям.

Приклад. На дитячому майданчику Петрик негайно біжить до гойдалок. Асистент вчителя підходить до двох дітей, які виявляли інтерес до Петрика, і говорить: «Я думаю, що Петрику теж сподобається грати у квача, але мені здається, він не знає, що робити, щоб грати з вами. Можете запитати його, чи хоче він з вами пограти, і допомогти йому тікати від того, хто водить?» Асистент учителя може запропонувати і конкретніші рекомендації для гри: «Візьміть його за руку, якщо він не біжить за вами».

Відомо, кожна дитина – індивідуальна. Комусь, можливо, знадобиться постійний супровід асистента аж до закінчення школи, але описане вище правило все ж залишається актуальним.

Послідовність етапів руху від супроводу до самостійності полягає в наступному:

1. Учень і асистент сидять за однією партою. Асистент допомагає дитині в усьому.
2. Учень сидить один, асистент – трохи далі від нього, але тримає учня у полі зору, допомагає за потреби.
3. Асистент приходить не на всі уроки, а лише на ті, на яких без нього не обійтись.
4. Асистент приходить лише у певні дні.
5. Учень навчається самостійно.

Ще раз наголошуємо, що все залежить від психофізичних особливостей дитини.

Повноцінна соціалізація дитини з ООП у загальноосвітньому навчальному закладі неможлива без корекційного педагога. Роль учителя-дефектолога полягає в наступному:

1) надати об'єктивну психолого-педагогічну характеристику дитини з особливими потребами, ознайомити з її особовою справою, медичними та психолого-педагогічними картами;

2) брати участь у складанні індивідуальної програми розвитку учня з ООП;

3) внести зміни до програми загальноосвітніх предметів та провести їх коригування, а саме:

– ввести пропедевтичні розділи з метою підготовки дітей для сприйняття матеріалу;

– передбачити корекційну складову в навчальному плані (специфічні навчальні предмети – заняття з орієнтування в просторі та розвитку мобільності *(для дітей із вадами зору)*; заняття з розвитку залишкового слуху та усного мовлення *(для дітей із вадами слуху)*; заняття з соціально-побутової орієнтації *(для дітей із розумовою відсталістю)*, заняття з розвитку мови та мовлення *(для дітей з тяжкими порушеннями мовлення)* тощо;

4) бути (тимчасово) присутнім на уроках з метою кращого задоволення специфічних потреб дітей;

5) надати методичні рекомендації з виготовлення та використання наочності й дидактичного матеріалу з метою активізації збережених аналізаторів;

6) навчити використовувати спеціальні технічні засоби навчання для корекції і компенсації недоліків розвитку дітей, у тому числі комп'ютерні технології для ефективного розвитку мовлення, навичок читання, письма, математики, тощо;

7) проводити моніторинг розвитку дитини;

8) співпрацювати з батьками, вчителями, фахівцями під час оцінювання навчальних досягнень дитини;

9) приймати активну участь у прогнозуванні подальшого шляху навчання учня;

10) організувати короточасні курси (спецсеминар) в закладі освіти з метою ознайомлення всіх педагогів з методами спеціальної освіти, компенсації і корекції.

Отже, співпраця асистента вчителя та корекційного педагога сприяє всебічному урахуванню клініко-психолого-педагогічних особливостей дітей з ООП.

2.3. Параметри вивчення якості уроку в класах з інклюзивним навчанням

Для якісного проведення уроку у загальноосвітньому навчальному закладі вчитель повинен враховувати корекційний компонент інклюзивного навчання, що реалізується насамперед на уроці. Нижче наводимо алгоритм вивчення якості уроку в класах з інклюзивним навчанням.

1. *Місце даного уроку в системі інших уроків.*

Обґрунтованість теми й завдань уроку (для дітей з ООП – корекційно-розвиваючі завдання).

2. *Санітарно-гігієнічні умови проведення уроку:* дотримання гігієнічних вимог (повітряного, теплового, світлового, шумового режимів), відповідність меблів

особливим потребам учнів; психологічна готовність учнів до уроку, емоційний фон уроку.

3. Структура уроку.

Основні етапи уроку, вимоги:

– перевірка домашнього завдання: (використання різноманітних методів перевірки знань зі зміною домінантного аналізатора);

– виклад нового матеріалу (правильний вибір методів повідомлення знань, використання адаптованих та модифікованих завдань, зв'язок навчального матеріалу з попереднім і наступним, міжпредметний зв'язок, дотримання принципу «від простого – до складного», правильне використання наочності – поєднання слова, наочності і практичної діяльності на уроці);

– закріплення нового матеріалу (не використовувати питань, які не звучали при поясненні матеріалу);

– домашнє завдання (роз'яснення щодо виконання, обсяг, диференціація, доцільність, доступність);

– корекційна спрямованість уроку.

Відповідність структури уроку його темі й завданням.

Доцільність тривалості кожного етапу уроку.

3. Реалізація основних дидактичних принципів на уроці, а саме:

– принципів виховуючої спрямованості навчання;

– науковості процесу навчання;

– систематичності та послідовності навчання;

– доступності знань;

– активності та свідомості у навчанні;

– наочності;

– міцності засвоєння знань, формування вмінь і навичок;

– корекційної спрямованості навчання;

– індивідуального та диференційованого підходу до учнів.

5. Методи і прийоми навчання.

– Різноманітність методів і прийомів, відповідність їх віковій категорії учнів, розвитку змісту навчального матеріалу.

– Корекційна спрямованість методів і прийомів.

– Прийоми для створення позитивного ставлення до матеріалу уроку, подолання індиферентності.

6. Стимулююча функція педагогічної оцінки.

– Оцінювання у межах програми, зазначеної в ІПР;

– порівнювання результатів дитини з її досягненнями у минулому;

– обов'язково вербальна складова оцінювання;

– урахування рівня досягнень учня, а не його невдач.

7. Вигляд учителя.

– Мовлення учителя: ясність, точність, виразність, емоційність.

– Знання матеріалу уроку: володіння методами і прийомами роботи на уроці, володіння культурою письма на дошці, демонстрація посібників, проведення лабораторних робіт.

– Характер поведінки вчителя на уроці. Її вплив на поведінку та емоційний стан учнів.

8. Загальна оцінка уроку:

– Рівень досягнення загальноосвітнього і корекційно-розвивального завдання уроку.

– Дисципліна учнів на уроці.

– Знання, отримані на уроці учнями. Види сформованості умінь і навичок.

– Способи здійснення зв'язку нового матеріалу із вивченим раніше.

– Поєднання індивідуальної та фронтальної роботи на уроці.

2.4. Написання психолого-педагогічної характеристики на учня з особливими освітніми потребами

1. Загальні відомості про учня.

Прізвище, ім'я, по-батькові. Дата народження. Рік вступу до школи. В яких класах, за яким типом програми і скільки вчився.

2. Фізичний стан.

Фізичний розвиток дитини, чи відповідає він віковій нормі. Відхилення у фізичному розвитку. Стан моторики. Координація рухів. Стан аналізаторів. Наявність хронічних захворювань. Утомлюваність.

3. Особливості пізнавальної діяльності.

Увага. Швидкість, обсяг уваги, її стійкість, особливості переключення уваги. Неуважність та її причини.

Сприймання. Швидкість, обсяг, точність, осмисленість сприймання. Сприймання форми, величини, кольору, часу, простору.

Пам'ять. Швидкість, повнота, міцність запам'ятовування цифрового, наочного, словесного матеріалу. Збереження (міцність), впізнавання відомого у повному обсязі. Особливості довільного, мимовільного запам'ятовування. Осмисленість, точність, повнота відтворення. Використання прийомів запам'ятовування, рівень розвитку логічної пам'яті. Індивідуальні особливості пам'яті.

Особливості мовлення.

Імпресивне мовлення: розуміння дитиною зверненого до неї мовлення.

Експресивне мовлення: словник, граматична будова, темп, виразність, завершеність.

Діалогічна ініціативність: уміння підтримувати тем розмови, ставити питання, оформлювати відповіді.

Писемне мовлення: вміння висловити думку, правильно використовувати слова, будувати речення.

Труднощі під час виконання письмових завдань: списування, письмо під диктовку, самостійні роботи.

Співвідношення розвитку усного і писемного мовлення. Дефекти мовлення.

Мислення. Темп мисленнєвої діяльності, активність чи пасивність, послідовність суджень, доказовість, критичність. Уміння встановлювати причинно-наслідкові зв'язки. Труднощі у виконанні мисленнєвих операцій (аналізу, синтезу, порівняння, абстракції, узагальнення, класифікації). Уміння робити висновки, узагальнення. Особливості засвоєння понять учнями (диференційованість, уподібнюваність, вміння виділяти суттєві ознаки та пояснювати їх). Переважно розвинений вид мисленнєвої діяльності: наочно-дійовий, наочно-образний, словесно-логічний).

Особливості аналізу та синтезу, узагальнення та абстрагування. Рівень розвитку наочно-образного мислення та логічного мислення. Вміння встановлювати причинно-наслідкові зв'язки. Розуміння головного в літературному тексті. Здатність робити висновки самостійно.

4. Емоційно-вольова сфера.

Глибина та стійкість почуттів. Переважаючий настрій. Ступінь емоційного збудження. Наявність афекту. Особливості волі. Наявність товариських та родинних почуттів.

5. Загальнонавчальні вміння та навички.

Уміння слухати, виконувати словесні завдання, працювати з наочними посібниками, підручниками, зошитом. Уміння планувати свою діяльність, працювати за планом. Навички самоконтролю. Особливості та труднощі засвоєння нового матеріалу, використання засвоєних знань. Самостійність у застосуванні знань. Уміння підібрати власні приклади, пояснювати свої дії. Наявність та особливості переносу знань та навичок у нову (відносно нову) ситуацію.

6. Особливості засвоєння окремих навчальних предметів.

Ставлення до навчальної діяльності, її мотиви. Старанність. Ставлення до оцінки, похвали, покарання. Ставлення до уроків праці та трудової діяльності. Рівень засвоєння програмового матеріалу (математика, мова, читання).

7. Особистість учня.

Спрямованість особистості. Характер інтересів. Самооцінка. Дотриманість правил поведінки в школі, у сім'ї. Особливості навчальної діяльності.

Самостійність поведінки. Взаємовідносини з підлітками та з дорослими.

Дисциплінованість. Поведінка на уроці, перерві. Найбільш властивий стан: збудливий, гальмівний.

Риси характеру. Працьовитість, щирість, грубість, упертість, агресивність, егоїзм, замкнутість, стриманість тощо.

8. Особливі здібності учня. Малює, співає, грає на музичних інструментах тощо. Приклад:

**Характеристика
на учня 2-го класу
Сумської загальноосвітньої школи №35
Шевченка Сергія Володимировича**

Шевченко Сергій Володимирович народився 5 червня 2006 року. До Сумської загальноосвітньої школи №35 пішов у 2015 році, де зараз і навчається за програмою спеціальної школи.

Фізичний розвиток не відповідає віковій нормі. В учня порушена постава та спостерігається вроджена вада ходи. Порушена як загальна, так і дрібна моторика. Координація рухів порушена. Порушене зорове сприймання (дальнозоркість). Хлопчик носить окуляри, тому під час уроків дуже швидко втомлюється.

Увага на уроках нестійка. Сергійко може зосередити свою увагу лише на 10 хвилин, але легко переключається з одного виду діяльності на інший.

Сприймання характеризується фрагментністю, обмеженістю обсягу та повільним темпом.

Читаючи, слухаючи розповідь, він сприймає окремі фрагменти, які його найбільше вражають, хвилюють, які йому зрозумілі. Переважає мимовільне запам'ятовування.

Сергійко повільно запам'ятовує поетичні твори. Кількість матеріалу, який він запам'ятовує довільно, майже не відрізняється від тієї кількості, яка в нього зберігається внаслідок мимовільного запам'ятовування. Переважає емоційна та образна пам'ять.

Учень розуміє звернене мовлення. Мовлення учня характеризується бідністю словникового запасу, спостерігається розрив між активним і пасивним словником. Як доводить спостереження, Сергійко має значний запас слів, але вживати у активному мовленні бажання не виявляє. Він може підтримувати бесіду, висловити свою думку. Через порушення зору йому важко списувати, тому легше виконувати письмо під диктовку.

Темп мисленнєвої діяльності відрізняється повільністю, учень пасивний, під час висловлення своєї думки спостерігається непослідовність суджень. Часто на уроці йому важко встановити причинно-наслідкові зв'язки. Розумова діяльність характеризується тим, що під час сприймання інформації Сергійко не визначає головного. Він може зробити прості узагальнення і порівняння, але зробити висновок йому досить складно.

У хлопчика переважає позитивний настрій. У цілому він урівноважений, у нього є друзі, він уміє встановлювати товариські взаємини.

У родині взаємовідносини недоброзичливі. Часто виникають сварки через вживання алкоголю батьком. Матеріально родина забезпечена.

Загальнонавчальні вміння та навички: Сергійко вміє слухати інструкції, виконувати словесні завдання, працювати з наочними посібниками, підручниками та зошитом. Уміння планувати свою діяльність ускладнене. Навички самоконтролю розвинені на середньому рівні. Особливості та труднощі засвоєння нового матеріалу полягають у тому, що хлопчик швидко забуває прочитане. Самостійність у

застосуванні знань спостерігається часткова. Уміння підібрати власні приклади, пояснювати свої дії сформоване на середньому рівні. Може частково переносити знань та навички у відносно нову ситуацію.

Математика. Стійкого інтересу до знань учень не виявляє. Якщо не розуміє навчальний матеріал, питань не задає. Виявляє активність під час розв'язування прикладів, проте важко дається розв'язування задач, що свідчить про недостатність логічного мислення.

Читання. Читає поскладово, робить багато помилок, на запитання за прочитаним відповісти не може (неусвідомленість читання).

Українська мова. Більшість помилок робить через неухважність: дописує та пропускає букви, під час письма спостерігається заміна одних букв іншими (б-п, д-т, з-ц). Допускає помилки під час списування.

У позакласній діяльності учень ухиляється від виконання доручень. Виконує лише ті, що не потребують великого напруження, неохоче бере участь у класних виховних заходах.

На уроках хлопчик не завжди дисциплінований. Часто розмовляє з товаришами, на зауваження реагує не завжди. Траплялися випадки, коли учень проявляв грубість та нестриманість по відношенню до інших учнів класу та вчителів.

Самооцінка у хлопчика завищена, тому іноді трапляються конфлікти.

Сергійко любить малювати, особливо пейзажі та малюнки на спортивну тематику. Його роботи постійно експонують на шкільних та районних виставках. Захоплюється грою в футбол.

2.5. Складання портфоліо на учня з особливими освітніми потребами

З метою оцінювання індивідуальних досягнень учнів може бути використаний метод оцінювання портфоліо.

У листі Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 18.05.2012 № 1/9-384 «Про організацію інклюзивного навчання в загальноосвітніх навчальних закладах» зазначається: «Портфоліо – це накопичувальна система оцінювання, що передбачає формування уміння учнів ставити цілі, планувати і організовувати власну навчальну діяльність; накопичення різних видів робіт, які засвідчують рух в індивідуальному розвитку; активну участь в інтеграції кількісних і якісних оцінок; підвищення ролі самооцінки».

У науковій літературі можна зустріти різні підходи до визначення самого поняття «портфоліо». Прийнято вважати, що воно з'явилося ще в епоху Відродження у творчому середовищі художників та архітекторів, які систематизували роботи у спеціальних папках. У ХХ столітті портфоліо міцно закріпилося в політичній, фінансовій та культурній сферах. Ідея створення та використання його в освіті виникла в середині 80-х років у США. У широкому розумінні портфоліо – це спосіб фіксування, накопичення та оцінки індивідуальних досягнень школяра протягом певного періоду навчання. Залежно від конкретних цілей навчання добирається відповідний тип портфоліо: портфоліо документів, портфоліо досягнень, портфоліо розвитку, портфоліо підготовленості, показовий портфоліо. Портфоліо зорієнтоване не лише на процес оцінювання, але і самооцінювання. До його складання по

можливості треба залучати самого учня. Портфоліо має бути процесуальним, тобто охоплювати певний період навчальної діяльності, і візуальним. Корекційно-розвивальний вплив слід здійснювати на матеріалі теми, що вивчається. Його результати, які можна прослідкувати у продуктах діяльності учня, мають входити до портфоліо. Крім того, до нього повинні увійти і матеріали, як показують сильні сторони учня. Іншими словами, портфоліо – це зібрання робіт учня, що забезпечує цілісне бачення його слабких та сильних сторін.

Укладання портфоліо допомагає вчителю:

- розкрити індивідуальні можливості дитини;
- стежити за динамікою навчальних досягнень учня за певний проміжок часу;
- визначати ефективність та відповідність індивідуальної програми розвитку

можливостям дитини, відтак коригувати її;

- стежити за розвитком соціалізації та формуванням особистості учня;
- здійснювати зворотний зв'язок між дитиною, батьками, вчителем.

Розділи портфоліо вчителя, який він добирає для кожної дитини з особливостями психофізичного розвитку, можуть бути такими.

Титульна сторінка. Містить основну інформацію (прізвище, ім'я, по-батькові дитини; навчальний заклад, клас), контактну інформацію. Не містить діагноз.

Розділ «Досягнення учня у навчанні». Тут можуть міститись контрольні та самостійні роботи (відповідно до навчальної програми), завдання, спрямовані на усунення помилок допущених у роботах; зразки робіт з числа тих, що виконуються щоденно та домашніх робіт, підсумкові атестаційні відомості.

Розділ «Соціальна компетентність учня». Містить записи вчителя про особливості співпраці учня з однокласниками на уроці, у позаурочний час; особливості спілкування з однолітками, дорослими, колом друзів. При цьому важливо відмічати чинники, які призводять до труднощів соціалізації (особливості поведінки, комунікативної діяльності), а також позитивні сторони, які слугують підґрунтям для поліпшення соціальних контактів дитини. Спостереження соціально-емоційного розвитку для розумово відсталих дітей здійснюється за такими показниками:

- повага до інших у шкільному середовищі (виявляє привітність і турботу до інших);
- демонстрація самоконтролю (прагне уваги шляхом відповідної поведінки, пристосовується в результаті конструктивної критики, спілкується з іншими у відповідний час; усвідомлює, що чиясь поведінка впливає на реакцію інших, бере на себе відповідальність за особисті рішення та дії, позитивно реагує на критику чи вказівки, виявляє самостійність у набутті навичок самообслуговування);
- демонстрація здорової я-концепції (ставиться до навчальних видів діяльності з ентузіазмом та інтересом, виражає почуття гордості та задоволення за досягнення, позитивно реагує на похвалу чи підтримку, виявляє задоволення в результаті важкої роботи, співпрацює з іншими у групі, виявляє розуміння до інших);

- продуктивні навички у роботі (активно залучається до навчальних видів діяльності, вміє використовувати допомогу і працювати самостійно, закінчує роботу у відведений час, легко переходить до нових ситуацій);
- організаційні здібності (організовує робоче місце, знає розміщення матеріалів, вміє розділяти завдання на частини і виконувати поступово).

Розділ «Творчі роботи учня» У цьому розділі вміщуються творчі роботи або їх фотографію. Якщо дитина брала участь у виставці або конкурсі, необхідно вказати інформацію про цей захід: назва, коли, де і ким проводився.

Отже, у портфоліо вкладаються продукти навчальної діяльності, які засвідчують її динаміку, а не лише абсолютні оцінки.

ВИСНОВКИ

За визначеннями ЮНЕСКО інклюзивна освіта – це процес, що динамічно розвивається. Це не окремий факт, не подія, не звітні показники, а процес зміни і розвитку політики, культури і практики освіти на основі принципів інклюзії. Процес не революційний, а еволюційний. Отже, для його втілення в життя потрібен час. «Процес охоплює кілька стадій: від явного або прихованого опору, через пасивне сприйняття – до активного прийняття. Зараз ми вже на завершальній стадії, але для цього нам знадобилось 20 років», – так описує досвід Норвегії Г. Стангвік.

Можливо, для України часу знадобиться значно більше, адже для нашої країни інклюзивна освіта – педагогічна інновація, що знаходиться на стадії впровадження, а тому зустрічає немало труднощів.

Вирішальною умовою інклюзивної освіти дітей з ООП є створення інклюзивного простору, який передусім передбачає наявність спеціально підготовлених педагогів, спеціально підготовленого освітнього середовища, матеріально-технічного забезпечення.

Забезпечення освітнього процесу кваліфікованими педагогічними кадрами передбачає наявність у педагогів інклюзивної компетентності. Це означає появу педагогів нової генерації – таких, які приймають нову систему цінностей, творчо реалізують нові технології навчання, здатні вирішити проблему соціалізації дітей з ООП, володіють методами психолого-педагогічної діагностики, стабільно прагнуть до високих результатів у своїй професійній діяльності, знають специфіку освітніх програм, володіють методиками і технологіями навчання дітей з ООП; ефективно взаємодіють як у самому закладі, так із оточуючим соціумом.

Шановні педагоги! Бажаємо, аби Ваша сумлінна праця дарувала Вам відчуття творчого задоволення та справжнього успіху, аби Ваша любов і повага до дітей віддзеркалювалися в їхніх вчинках по відношенню до Вас.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. McGhie-Richmond, D., Underwood, K., Jordan, A. (2007). *Developing Effective Instructional Strategies for Teaching in Inclusive classrooms*. Exceptionality Education Canada, 17(1/2), 27- 52 – Режим доступу: <http://canada-ukraine.org>
2. Асистент учителя в інклюзивному класі: навчально-методичний посібник / Н.М. Дятленко, Н.З. Софій., О.В. Мартинчук, Ю.М. Найда, під заг. ред. М.Ф. Войцехівського. – К. : ТОВ Видавничий дім «Плеяди», 2015. – 172 с.
3. Будяк Л.В. Інклюзивне навчання в сільському загальноосвітньому закладі / Л.В. Будяк. – Черкаси. – 2010 – 40 с.
4. Гриценко Л.І. Психологічна служба та психолого-медико-психологічні консультації системи освіти України (показники розвитку за підсумками 2004-2005 року) / Гриценко Л.І., Обухівська А.Г., Панок В.Г та ін. – К. : «Ніка – Центр». – 2005. – 30 с.
5. Діти з особливими потребами у загальноосвітньому просторі: початкова ланка / за редакцією: В.І. Бондаря, В.В. Засенка. – К. 2004. – 152 с.
6. Елен Р. Данієлс Залучення дітей з особливими потребами загальноосвітніх класів / Елен Р. Данієлс, Кей Стаффорд – Львів : Товариство «Надія», 2000. – 256 с.
7. Ервін Е. Підготовка вчителів і вихователів до роботи в інклюзивних класах та групах / Е. Ервін, Д. Кугельмас – Всеукраїнський фонд «Крок за кроком». – К. – 2000 – 150 с.
8. Засенко В.В., Колупаєва А.А. Реформування спеціальної освіти у країнах пострадянського простору // Дидактичні та соціально-психологічні аспекти колекційної роботи у спеціальній школі: Наук.-метод. зб. Випуск – К. : Науковий світ,. – 2005. – С. 33-39.
9. Інвалідність та суспільство: навчально-методичний посібник. [кол. авторів: Байда Л.Ю., Красюкова – Еннс О.В., Буров С Ю., Азін В.О., Грибальський Я.В., Найда Ю.М.]; за заг. редакцією Байди Л.Ю., Красюкової-Еннс О.В.– К., 2012. – 216 с.
10. Інклюзивна освіта: стан і перспективи розвитку в Україні: науково-методичний збірник. – К. : ФОП Придатченко П.М., 2007. – 336 с.
11. Канадсько-український проект «Інклюзивна освіта для дітей з особливими потребами в Україні» [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.education-inclusive.com/shho-take-inklyuziya>

12. Колупаєва А. А. Педагогічні основи інтегрування школярів з особливостями психофізичного розвитку в загальноосвітні навчальні заклади: Монографія / А. А. Колупаєва – К. : Педагогічна думка, 2007 – 458 с.
13. Колупаєва А.А. Діти з особливими потребами та організація їх навчання / А.А. Колупаєва, Л.О. Савчук – К : «АТОПОЛ» – 2011. – 273 с.
14. Кроки до компетентності та інтеграції в суспільство: науково-методичний збірник / Ред. кол. Н. Софій, І. Єрмаков та ін. – К. : Контекст. – 2000. – 336 с.
15. Миронова С.П. Олігофренопедагогіка. Компактний навчальний курс: Навчальний посібник / С.П. Миронова. – Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський державний університет, редакційно-видавничий відділ. – 2008.– 204 с.
16. Науково-методичний центр інклюзивної освіти [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://nmcio.ippo.kubg.edu.ua/>
17. Сак Т.В. Індивідуальне оцінювання навчальних досягнень учнів з особливими освітніми потребами в інклюзивному класі: навчальний курс та науково-методичний посібник / Сак Т.В. – К. : СПД-ФО Парашин І.С., 2011. – 101с.
18. Шнайдер В.І., Організація індивідуального навчання (Методичні рекомендації на допомогу педагогам ЗОШ та спеціальних закладів, реабілітаційних центрів, фахівцям психолого-медико-педагогічних консультацій, педагогам, психологам, батькам) / Шнайдер В.І., Кулик О.О., Фінько Г.М.. – Кам'янець-Подільський, «Абетка-Нова», 2007. – 148 с.
19. Як досягати змін: Посібник для батьків і педагогів з обстоювання та захисту прав дітей з особливими освітніми потребами та громадської діяльності. – К. : ФОП Придатченко П.М. – 2006. – 140 с.

ДОДАТКИ

Додаток 1

Витяг із Державних санітарних норм та правил «Гігієнічні вимоги до улаштування, утримання і режиму спеціальних загальноосвітніх шкіл (шкіл-інтернатів) для дітей, які потребують корекції фізичного та (або) розумового розвитку, та навчально-реабілітаційних центрів» (Наказ Міністерства охорони здоров'я України від 20.02.2013 №144)

ІХ. Режим дня і організація навчально-виховного процесу

9.7. При організації навчального процесу необхідно забезпечити оптимальні тижневе і денне навантаження, розклад уроків, перерви між уроками, діяльність учнів (вихованців) протягом уроків і перерв.

9.8. Кількість навчальних годин (сумарно інваріантна частина, варіативна, фізична культура) повинна становити на тиждень не більше: у підготовчому, 1-му класі – 20 годин, у 2-му – 21 годину, 3-4-му – 22 години, 5-му – 25 годин, 6-му – 28 годин, 7-му – 30 годин, 8-12-му – 32 години.

9.9. Для підготовчих класів організовується не більше трьох навчальних занять у день тривалістю 30 хвилин та перервами не менше 20 хвилин.

9.10. Тривалість уроку для учнів (вихованців) підготовчого, 1-го класів становить 35 хвилин, 2-4-го класів – 40 хвилин, 5-12-го класів – 45 хвилин. У спеціальній школі (школі-інтернаті) та Центрі для дітей з порушеннями опорно-рухового апарату тривалість уроків у 5-12-му класі може становити 40 хвилин за погодженням з відповідними структурними підрозділами місцевих державних адміністрацій, територіальними органами Державної санітарно-епідеміологічної служби.

9.11. Розклад уроків складається відповідно до робочого навчального плану з дотриманням педагогічних та гігієнічних вимог з урахуванням індивідуальних особливостей учнів. Гігієнічні вимоги до розкладу уроків наведені у додатку 7 до цих Санітарних правил.

9.12. Безперервне зорове навантаження для учнів молодшого шкільного віку не повинно перевищувати 10 хвилин, середнього і старшого шкільного віку – 15 хвилин. Сліпі діти із залишковим зором, які навчаються за системою Брайля, можуть виконувати безперервну зорову роботу 1-2 рази протягом уроку по 5 хвилин. Сліпі діти з повною втратою зору повинні чергувати тактильне сприйняття зі слуховим.

9.13. Для дітей усіх вікових груп протягом уроку необхідно проводити

2 фізкультхвилинки тривалістю по 2-3 хвилини або 1 фізкультхвилинку у середині уроку тривалістю 5 хвилин (5-6 вправ для профілактики порушень постави, зору, дихальна гімнастика). Рекомендований приклад вправ для фізкультурних хвилинки під час уроків наведений у додатку 8 до цих Санітарних правил.

9.14. Тривалість перерв між уроками становить 15 хвилин, великої перерви після 3 уроку – 30 хвилин (або після 2-го і 3-го уроків – по 20 хвилин). Під час перерв необхідно забезпечити вихід дітей у рекреаційні приміщення або на пришкольну ділянку для проведення активного відпочинку та провітрювання класів і кабінетів.

9.15. Домашні та самостійні завдання у підготовчому й першому класах не задаються. Письмові домашні завдання у 2-4-х класах не є обов'язковими. Домашні завдання у 5-12-х класах задаються з урахуванням психофізичних особливостей, індивідуальних можливостей учнів. Обсяг домашніх завдань повинен бути таким, щоб на їх виконання учні 2-4-х класів витрачали не більше 1 години, 5-9-х класів – не більше 2 годин, 10-12-х класів – не більше 3 годин.

9.16. Для організації позанавчальної, гурткової діяльності учнів повинні використовуватись різні загальношкільні приміщення: читальний, актовий, музичний, спортивний зали, кімнати для гурткових занять, басейн тощо.

9.17. Тривалість занять у гуртках залежить від стану здоров'я дітей і не повинна перевищувати для дітей молодшого шкільного віку 45 хвилин, середнього і старшого шкільного віку – 1,5 години на день 2-3 рази на тиждень.

9.18. Види діяльності емоційного характеру (вистави, концерти, ігри, репетиції тощо) повинні бути розподілені рівномірно протягом навчального тижня і чергуватись з руховою активністю протягом дня і тижня.

9.19. При використанні у навчальному процесі технічних засобів навчання (далі – ТЗН) – інтерактивні дошки, кіно- та відеопроєктори тощо) встановлюється така тривалість їх застосування: підготовчі, 1-ші класи – 15 хв., 2-4-ті класи – 15-20 хв., 5-7-мі класи – 20-25 хв., 8-12-ті класи – 25-30 хв. Кількість уроків із застосуванням ТЗН протягом тижня не повинна бути більшою 3-4 для учнів початкових класів, 4-6 для учнів старших класів.

9.20. Безперервна робота з екраном персонального комп'ютера (далі – ПК) повинна бути не більше:

для учнів 1-х класів – 10 хв.;

для учнів 2-4-х класів – 15 хв.;

для учнів 5-7-х класів – 20 хв.;

для учнів 8-9-х класів – 25 хв.;

для учнів 10-12-х класів – до 30 хв.

Після безперервної роботи за ПК необхідно проводити 2-3-хвилинні вправи для профілактики зорової втоми; через 20-30 хвилин роботи з використанням ПК – фізичні вправи для профілактики загального стомлення.

Заняття у комп'ютерних гуртках проводяться не частіше 2-х разів на тиждень, тривалість занять для учнів 7-10 років не повинна бути більше 45 хв., 11-13 років – не більше 60 хв. Робота учнів за ПК повинна проводитись у індивідуальному режимі.

Додаток 7

до Державних санітарних норм та правил «Гігієнічні вимоги до улаштування, утримання і режиму спеціальних загальноосвітніх шкіл (шкіл-інтернатів) для дітей, які потребують корекції фізичного та (або) розумового розвитку, та навчально-реабілітаційних центрів»

Гігієнічні вимоги до розкладу уроків

Проведення гігієнічної оцінки шкільних розкладів уроків пропонується здійснювати за допомогою рангових шкал таким чином:

визначити ступінь важкості кожного предмета в одиницях (балах) відповідно до його місця у ранговій шкалі (табл. 1-5) цього додатка;

оцінити розподіл навчального навантаження протягом дня з урахуванням біоритмологічних особливостей дітей (предмети з високим ступенем важкості повинні викладатись на 2-4-му уроках);

підрахувати суму балів важкості навчальних предметів за кожний день тижня;

оцінити розподіл навчального навантаження протягом навчального тижня з урахуванням характеру фізіологічних змін розумової працездатності учнів (найвищий рівень сумарної важкості повинен припадати на вівторок та середу, найнижчий – на понеділок та четвер);

дати гігієнічну оцінку розкладу уроків та пропозиції щодо його оптимізації.

Таблиця 1

Рангова шкала важкості шкільних предметів для учнів середнього шкільного віку спеціальних шкіл (шкіл-інтернатів) та Центрів для дітей з тяжкими порушеннями мовлення

Предмети	Класи					
	5	6	7	8	9	10
Українська мова	5	8	6	5	6	6
Українська література	4	8	6	5	6	5
Іноземна мова	6	10	10	5	9	7
Зарубіжна література	3	8	7	6	7	7
Історія України	10	6	8	6	6	5

Всесвітня історія	-	4	8	6	6	5
Правознавство	-	-	-	-	6	5
Етика	2	2	-	-	-	-
Музичне мистецтво	3	2	1	2	-	-
Образотворче мистецтво	7	2	2	-	-	-
Художня культура	-	-	-	-	2	3
Математика	10	10	-	-	-	-
Алгебра	-	-	9	9	9	7
Геометрія	-	-	10	10	10	9
Природознавство	7	6	-	-	-	-
Біологія	-	-	5	7	6	6
Географія	-	6	5	6	6	6
Фізика	-	-	7	10	10	10
Хімія	-	-	10	8	9	9
Трудове навчання	1	1	2	2	2	1
Інформатика	1	1	3	2	3	4
Основи здоров'я	4	3	2	4	4	3
Фізична культура	1	2	1	1	1	1

Таблиця 2

Рангова шкала важкості шкільних предметів для учнів середнього шкільного віку спеціальних шкіл (шкіл-інтернатів) та Центрів для дітей зі зниженим слухом

Предмети	Класи					
	5	6	7	8	9	10-12
Українська мова	10	10	9	7	10	9
Українська література	10	9	8	7	8	9
Іноземна мова	-	9	10	8	10	8
Зарубіжна література	9	9	8	7	7	8
Історія України	7	8	8	6	6	9
Всесвітня історія	-	8	7	5	7	9
Правознавство	-	-	-	-	6	9
Етика	6	6	-	-	-	-
Образотворче мистецтво	1	2	1	-	-	-
Художня культура	-	-	-	-	-	7
Математика	10	10	10			
Алгебра	-	-	-	10	8	10

Геометрія	-	-	-	10	9	9
Природознавство	7	7	-	-	-	-
Біологія	-	-	5	5	6	8
Географія	-	8	4	5	6	7
Фізика	-	-	6	7	7	8
Хімія	-	-	-	7	9	9
Трудове навчання	1	4	3	3	2	2
Інформатика	1	1	4	4	4	3
Основи здоров'я	6	6	2	2	2	3
Фізична культура	4	4	2	1	1	1

Таблиця 3

Рангова шкала важкості шкільних предметів для учнів середнього шкільного віку спеціальних шкіл (шкіл-інтернатів) та Центрів для дітей зі зниженим зором

Предмети	Класи					
	5	6	7	8	9	10-12
Українська мова	6	6	5	6	5	7
Українська література	4	4	4	5	4	5
Іноземна мова	8	10	7	9	10	8
Зарубіжна література	5	4	4	5	6	5
Історія України	9	5	5	5	5	5
Всесвітня історія	-	5	5	4	6	5
Правознавство	-	-	-	-	6	6
Етика	3	2	-	-	-	-
Музичне мистецтво	4	2	2	3	-	-
Образотворче мистецтво	3	4	2	-	-	-
Художня культура	-	-	-	-	3	-
Математика	10	7	-	-	-	-
Алгебра	-	-	9	10	10	9
Геометрія	-	-	10	10	10	10
Природознавство	6	5	-	-	-	-
Біологія	-	-	6	7	7	7
Географія	-	6	8	7	6	7
Фізика	-	-	6	7	8	9
Хімія	-	-	7	8	9	10
Трудове навчання	1	2	1	1	1	1

Інформатика	8	4	4	4	5	5
Основи здоров'я	3	3	2	2	3	2
Фізична культура	1	1	1	1	1	1

Таблиця 4

Рангова шкала важкості шкільних предметів для учнів середнього шкільного віку спеціальних шкіл (шкіл-інтернатів) та Центрів для дітей з порушеннями опорно-рухового апарату

Предмети	Класи					
	5	6	7	8	9	10-12
Українська мова	5	4	10	7	9	6
Українська література	4	3	6	5	5	6
Іноземна мова	7	9	10	8	9	6
Зарубіжна література	5	5	6	5	5	5
Історія України	9	7	6	6	5	5
Всесвітня історія	-	-	7	6	10	5
Правознавство	-	-	-	-	-	3
Етика	3	2	-	-	2	-
Музичне мистецтво	4	4	2	1	-	-
Образотворче мистецтво	3	3	3	-	-	-
Художня культура	-	-	-	-	3	2
Математика	10	10	-	-	-	-
Алгебра	-	-	10	10	8	9
Геометрія	-	-	10	10	9	10
Природознавство	7	6	-	-	-	-
Біологія	-	-	6	4	4	6
Географія	-	-	6	7	7	7
Фізика	-	-	-	9	9	7
Хімія	-	-	-	9	9	9
Трудове навчання	1	4	1	2	1	3
Інформатика	8	8	7	5	5	5
Основи здоров'я	4	4	1	1	2	2
Фізична культура	1	1	2	1	1	1

Таблиця 5

Рангова шкала важкості шкільних предметів для учнів середнього шкільного віку спеціальних шкіл (шкіл-інтернатів) та Центрів для розумово відсталих дітей

Предмети	Класи					
	5	6	7	8	9	10
Українська мова і література	9	8	8	7	8	7
Історія України	-	-	8	7	10	7
Я і Україна	6	4	-	-	-	-
Музичне мистецтво	2	2	4	2	-	-
Образотворче мистецтво	2	2	4	-	-	-
Математика	10	10	9	9	10	10
Природознавство	-	7	6	7	8	-
Географія	-	8	7	8	8	-
Фізика і хімія у побуті	-		10	10	10	-
Трудове навчання	1	2	2	2	2	1
Основи здоров'я	2	1	2	2	2	1
Фізична культура	2	1	1	1	1	2

Додаток 8

до Державних санітарних норм та правил «Гігієнічні вимоги до улаштування, утримання і режиму спеціальних загальноосвітніх шкіл (шкіл-інтернатів) для дітей, які потребують корекції фізичного та (або) розумового розвитку, та навчально-реабілітаційних центрів»

Приклад вправ для фізкультурних хвилинок з метою профілактики порушень постави (рекомендований)

Для дітей дошкільного та молодшого шкільного віку (1-4-й класи)

Комплекс 1

№ з/п	Вихідне положення (ВП)	Зміст вправи	Тривалість виконання або кількість повторювань	Методичні рекомендації
1	Стоячи, ноги нарізно, руки на поясі	1-2 – нахил назад прогнувшись, руки вгору, 3-6 – напружити м'язи спини, 7-8 – ВП	5-7 разів	Темп повільний, напруження з прогинанням та одночасним витягуванням вверх
2	Стоячи, ноги нарізно, руки за голову	1-2 – нахил вперед на 45°, 3-6 – напружити м'язи, 7-8 – ВП, 9 – нахил назад, 10-14 напружити м'язи, 15–16 – ВП	5-7 разів	Спина пряма, голову тримати прямо
3	Стоячи, ноги нарізно	1-2 – нахил вліво, ліва рука ковзає вздовж тулуба донизу, права зігнута ковзає по тулубу, 3-4 – ВП. 5-8 – те саме вправо	5-7 разів в кожену сторону	Спина пряма, голову тримати прямо
4	Стоячи, ноги нарізно, руки за спину в замок	1-2 – напівприсід, 3-6 – напружити м'язи поперека та стегон, 7-8 – ВП	5-7 разів	Коліна направлені на великий палець стопи, спина пряма

5	Стоячи, ноги нарізно, руки до плечей	1-2 – піднятися на носки, руки вгору, 3-6 – напружити м'язи, 7-8 – ВП	5-7 разів	Спину тримати прямо
---	--------------------------------------	---	-----------	---------------------

Комплекс 2

№ з/п	Вихідне положення (ВП)	Зміст вправи	Тривалість виконання або кількість повторювань	Методичні рекомендації
1	Стоячи, ноги нарізно, руки на поясі	1-2 – опустити голову, доторкнутися підборіддям грудини, 3-6 – напружити м'язи шиї, 7-8 – ВП	5-7 разів	Голову не нахилити назад
2	Стоячи, ноги нарізно, руки на поясі	1– руки до плечей, 2– ліва вниз, 3– права вниз, 4– ВП	5-7 разів	Спина пряма, голову тримати прямо
3	Стоячи, ноги нарізно, руки за голову	1-2 – поворот тулуба вліво, 3-6 – напружити м'язи, 7-8 – ВП. 9-16 – те саме вправо	5-7 разів	Стопи від підлоги не відривати
4	Стоячи, ноги нарізно, руки зігнути в ліктях за спину	1-2 – присід, 3-4 – ВП	5-7 разів	Спина пряма
5	Стоячи, ноги на ширині плечей, руки на поясі	1-2 – поворот вліво, ліва рука в сторону, подивитися на кисть лівої руки, 3-6 – напружити м'язи тулуба, 7-8 – ВП. 9-16 – те саме вправо	5-7 разів	Спина пряма

Фізкультхвилинка для дітей середнього та старшого шкільного віку (5-11 класи)

Комплекс 1

№ з/п	Вихідне положення (ВП)	Зміст вправи	Тривалість виконання або кількість повторювань	Методичні рекомендації
1	Стоячи, ноги нарізно	1-2 – піднятися на носки, повільно підняти	5-7 разів	Спина пряма, голову тримати

		руки вгору, 3-6 – напружити м'язи тулуба, ритмічно стиснути та розтиснути пальці, 7-8 – ВП		прямо
2	Стоячи, ноги нарізно, руки до грудей	1-2 – піднятися на носки, лікті відвести назад, 3-6 – напружити м'язи грудей, 7-8 – ВП	5-7 разів	Утримати рівновагу на носках, голову тримати прямо
3	Стоячи, ноги нарізно, руки за головою	1-2 повернуться вліво, 3-6 – напружити м'язи спини, 7-8 – ВП. 9-16 – те саме вправо	5-7 разів в кожную сторону	Спину тримати прямо, дивитися перед собою, не відриваючи стоп
4	Стоячи, ноги нарізно, руки на поясі	1 – поворот вліво, 2 – ВП, 3 – поворот вправо, 4 – ВП, 5 – нахил вперед, 6 – ВП, 7 – нахил назад, 8 – ВП	5-7 разів	Спину тримати прямо
5	Стоячи, ноги нарізно, руки за спиною, зігнуті в ліктях	1 – нахил голови вперед, 2 – ВП, 3 – нахил голови вліво, 4 – ВП, 5 – нахил голови вправо, 6 – ВП, 7 – нахил голови назад, 8 – ВП	5-7 разів	Спина пряма, плечі при нахилі голови не підіймати

Комплекс 2

№ з/п	Вихідне положення (ВП)	Зміст вправи	Тривалість виконання або кількість повторювань	Методичні рекомендації
1	Стоячи, ноги нарізно	1-2 – підняти плечі – вдих, 3-4 – опустити плечі – видих	5-7 разів	Спина пряма, голову тримати прямо
2	Стоячи, ноги нарізно	1-4 – кругові рухи плечима вперед; 5-8 – те саме назад	5-7 разів	Руки розслаблені
3	Стоячи, ноги нарізно, руки зігнуті в ліктях, кисті до плечей	1-2 – кругові рухи плечима вперед; 3-4 – те саме назад	5-7 разів	Спину тримати прямо, виконувати з повною амплітудою
4	Стоячи, ноги нарізно, руки за головою,	1-2 – нахил голови вперед; лікті опустити – видих, 3-4 – ВП – вдих	5-7 разів	Дихання не затримувати

	ліктя в сторону			
5	Стоячи, ноги нарізно, руки за спиною, зціплені у замок	1- нахил голови вліво – видих, 2 – ВП – вдих; 3- 4 – те саме вправо	5-7 разів	Спина пряма, плечі при нахилі голови не підіймати

**НА ДОПОМОГУ ПЕДАГОГУ ЗАГАЛЬНООСВІТНЬОГО
НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ**

Методичний посібник